

20 december 1967
52e jaargang, no. 2624
verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Spaarquote (II)

DE Ruiter heeft zijn lezers de vorige week nog wat meer beloofd over de panel-discussie tijdens de jaarvergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde ¹⁾. Zelf is hij echter slechts matig geïnteresseerd in de nationale spaarquote, hetgeen na de vergadering resulteerde in een verzoek aan ondergetekende enige notities te maken over de middag-discussie om daarmee het politiek kruimelwerk van vorige week aan te vullen met enige economische kanttekeningen.

Is onze hoge spaarquote te laag? Enige cijfers ter illustratie: de nationale spaarquote, uitgedrukt als percentage van het nationaal inkomen tegen marktprijzen, bedroeg 10,1 pCt. in 1925, 12,8 pCt. in 1929, 8,3 pCt. in 1938 (in sommige van de jaren dertig was de spaarquote zelfs negatief) en 19,9 pCt. in 1955. Van 1960 tot 1966 daalde zij van 22,8 pCt. tot 18,9 pCt. In 1954 nog werd door het Centraal Planbureau voor 1970 een spaarquote van 11 pCt. berekend. Nu komen we voor datzelfde streefjaar tot ongeveer het dubbele van dit laatste percentage; om precies te zijn: 22,6 pCt. Hoe deze cijfers ook hebben mogen fluctueren, het panel was van mening dat de in het begin dezer alinea gestelde vraag bevestigend dient te worden beantwoord: gezien de structurele taken waarvoor onze economie zich nu gesteld ziet, dient de nationale spaarquote te worden verhoogd. Gehoord werden argumenten voor deze verhoging op grond van de onbevredigende stand van zaken van de lopende rekening van de betalingsbalans, en op grond van een groter beslag dat door de overheid gelegd moet worden op de beschikbare middelen. Nadrukkelijk werd gewezen op het gevaar dat een daling van de ondernemingsbesparingen inhoudt voor de ontwikkeling van het speurwerk.

Hoe reageert onze nationale spaarquote op een verandering in de primaire inkomensverdeling? Het lijkt mij nu niet zinvol om na te gaan of de arbeidsinkomensquote stijgt omdat het aantal zelfstandigen afneemt, of omdat het algemeen loonniveau opgevoerd wordt door een aantal „sterke” bedrijfstakken. Enkele panelisten toonden zich ernstig bezorgd omdat het „kritische punt in de marges” van onze economie met betrekking tot de buitenlandse concurrentiepositie bereikt zou zijn. Anderen vreesden, dat onvoldoende, riskante investeringen zouden plaatsvinden, zodat de groei in gevaar komt. Over de gevolgen van een verdere arbeidstijdverkorting werden verschillende geluiden vernomen. Sommigen signaleerden het gevaar, dat bij een dalend niveau van de produktie de consumptieve bestedingen niet dalen en de investeringsbehoeften zelfs toenemen. Er werd daarentegen ook getwijfeld aan mogelijke ernstige gevolgen van een verdere arbeidstijdverkorting, omdat deze in de plaats zou komen van loonsverhoging. Binnen het kader van de discussie rondom de primaire inkomensverdeling werd ook gepleit voor huurverhogingen om de ontsparingen bij de exploitatie van het woningbezit tegen te gaan; prompt werd er het ad hoc-karakter van een dergelijke maatregel tegenover gesteld.

INHOUD

<i>Drs. W. Siddré:</i>	
Spaarquote (II)	1295
<i>Prof. Dr. A. Heertje:</i>	
Structuur en conjunctuur!, met een naschrift van Dr. C. de Galan	1296
<i>Dr. J. D. de Haan, m.b.a.:</i>	
De expediteursfunctie en de vervoersontwikkeling	1299
<i>A. A. Bouwman:</i>	
Het speur- en ontwikkelings- werk in Nederland (II)	1302
<i>R. P. Simons Cohen:</i>	
De landbouw in de Europese Gemeenschap	1305
<i>Prof. Dr. J. A. Geertman:</i>	
Indrukken van een reis naar de Sowjet-Unie (II)	1306
<i>Prof. Dr. C. D. Jongman:</i>	
Geld- en kapitaalmarkt ...	1309
Mededelingen voor econo- misten	1308, 1310

Met dit nummer is de 52e jaargang afgesloten

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Hoe reageert onze nationale spaarquote op een verandering van de secundaire inkomensverdeling? Nadat de effecten van de door de overheid gevoerde sociale en fiscale politiek hun weerslag hebben gevonden in de cijfers van de secundaire inkomensverdeling, determineren de beschikbare inkomens van gezinnen, overheid en bedrijven in belangrijke mate de besparingen. Enige discussie ontstond over de fiscale prikkels voor de bedrijfsbesparingen. Het waardeoordeel van de panelisten neigde naar een fiscaal regime waarbij de inkomens, bestemd voor expansie van een bedrijf, minder belast worden dan de inkomens die uitgekeerd worden. Bij deze constatering bleef het dan. Ik hoorde niet in hoeverre een daling van de belasting op de winstinkomens de investeringen positief zal beïnvloeden, in hoeverre het volume van de goederenuitvoer daardoor zal dalen, en in hoeverre de werkloosheid zal veranderen. Men was het erover eens, dat een verschuiving van de directe naar de indirecte belastingen wenselijk is. Niemand illustreerde deze zaken met de voor de hand liggende cijfers uit de alternatieven van het Centraal Planbureau.

Andere onderwerpen die aan de orde werden gesteld, waren hoe de spaarquote verhoogd kan worden door spaardwang. De discussie over spaarloon, investeringsloon en vermogensaanwasdeling leverde naar mijn mening weinig nieuwe perspectieven op; dat spaarloon en investeringsloon moeten komen uit de ruimte voor loonstijging, werd geaccepteerd, maar weinig realistisch geacht, ook al omdat een berekening van de ruimte voor loonkostenstijging nog veel moeilijkheden oplevert.

De voorzitter van de Vereniging vroeg aan het einde van de middag welk pakket maatregelen de panelisten als super-spaarminister zouden propageren. Niemand voelde blijkbaar veel voor deze functie. Een nieuwe suggestie was een aanvulling op de Trias Politica met een vierde zelfstandige macht: de Herverdelende Macht. De overige suggesties varieerden van meer nadruk op premie- en winstdelingspaarregelingen tot een uitgesproken scepticisme over de macro-economische betekenis van deze spaarprikkels. Ook de gedachte om het kosten-niveau meer voelbaar te maken via retributies, werd reeds vele malen gehoord en even vaak weer louter voor kennisgeving aangenomen.

Ten slotte nog een opmerking over de organisatie van de kennisoverdracht. Deze kon naar mijn mening meer doelmatig zijn. Waarom ontbraken op de vergadering enkele overzichtelijke tabellen met statistische gegevens? Waarom was er geen schoolbord in de zaal aanwezig? Zonder nu direct de middagdiscussie te beschouwen als een dieptepunt in een lange reeks bijeenkomsten (een mening die mij deze week ter ore kwam) of als een hoogtepunt in dezelfde reeks (omdat zeker 50 pCt. van de aanwezigen de gehele middagdiscussie uitgezeten heeft), zou ik een meer doelmatige communicatie willen bepleiten, door bijv. de middagzitting in een aantal sectievergaderingen over de preadviezen te laten uiteenvallen.

Capelle aan den IJssel.

W. SIDDRÉ.

(Toch bedankt Wout. dR).

¹⁾ Het panel bestond uit de drie preadviseurs, Prof. Dr. H. W. J. Bosman, Dr. J. B. D. Derksen en Prof. Dr. W. Hessel, alsmede Prof. Dr. G. A. Kessler, Prof. Mr. Drs. H. Langman, Drs. S. Miedema, Dr. G. M. J. Veldkamp en Dr. M. Weisglas, voorzitter van het forum.

Inleiding

ONLANGS heeft Dr. C. de Galan de belangrijke vraag aan de orde gesteld of de huidige werkloosheid in Nederland conjunctureel dan wel structureel is ¹⁾. Naar het oordeel van Dr. de Galan is de werkloosheid van conjuncturele aard. Deze constatering heeft ingrijpende consequenties voor de te voeren economische politiek. Het ligt voor de hand dat Dr. de Galan pleit voor het treffen van conjuncturele maatregelen en het bewerkstelligen van een lichte overbesteding.

In het artikel van Dr. de Galan zoekt men tevergeefs naar een omschrijving van de begrippen structurele en conjuncturele werkloosheid. Daardoor zou de mening kunnen postvatten dat de wetenschappelijke analyse ongeschikt is gemaakt aan overwegingen van politieke aard. Wij zullen daarom pogen de vraagstelling te benaderen door eerst nader in te gaan op de begrippen structurele en conjuncturele werkloosheid. Het zal dan blijken dat een minder eenzijdige beantwoording dan die van De Galan overweging verdient.

Conjunctuur en structuur

De economische theorie staat aan de vooravond van de constructie van een theorie waarin de ontwikkeling van nationaal inkomen en nationaal produkt in de tijd integraal wordt verklaard. Een belangrijke bouwsteen van die theorie zal door de techniek worden gevormd. Indien en voor zover de introductie van de technische ontwikkeling noopt tot het analyseren van de betrekkingen van afhankelijkheid die er bestaan tussen aard en omvang van de technische vooruitgang en het maatschappelijk gebeuren, wordt teruggegrepen op de *probleemstelling* van K. Marx: een analyse van de factoren die de economische en maatschappelijke ontwikkeling in den brede beheersen. Deze indruk wordt versterkt door de overweging dat van een dergelijke integrale theorie de traditionele groei- en conjunctuurtheorie deel zullen uitmaken. Een van de grote problemen is daarbij de synthese van de conjuncturele en structurele aspecten van de ontwikkeling. Het ontwerpen van een model waarin zowel recht wordt gedaan aan het capaciteitseffect als aan het bestedingseffect van een en dezelfde investering roept al grote moeilijkheden op.

Tegen de bovenstaande achtergrond ligt het voor de hand de term conjunctuur te bezigen voor de aanduiding van de vraagaspecten van de economische ontwikkeling en de term groei of structuur voor het weergeven van de aanbodaspecten. Daarmede wordt niet betoogd dat vraag- en aanbodfactoren ook feitelijk onafhankelijk van elkaar zijn; het voorbeeld van de investeringen leert hoezeer vraag- en aanbodfactoren in een proces van economische ontwikkeling onderling verweven kunnen zijn. Maar dit houdt niet in dat het inzicht niet wordt verdiept door de onderscheiding te hanteren, zolang een integrale theorie van de economische ontwikkeling ontbreekt op grond waarvan een meer verfijnde analyse mogelijk zou zijn.

¹⁾ C. de Galan: „Structuur of conjunctuur?” in *E.-S.B.* van 22 november 1967.

en conjunctuur!

Dit geldt in het bijzonder voor de begrippen conjuncturele en structurele werkloosheid. Onder conjuncturele werkloosheid wordt dan de werkloosheid verstaan die voortvloeit uit het teruglopen van de bestedingen. De vraag schiet tekort om alle produktiefactoren in te schakelen. Essentieel is, dat niet alleen werknemers werkloos zijn, maar dat ook de kapitaalgoederen braak liggen. De structurele werkloosheid hangt samen met de aanbodcondities van het economisch proces. Speciaal onder invloed van de technische ontwikkeling zijn voortdurende wijzigingen in de aard en omvang van de kapitaalgoederenvoorraad denkbaar. Het is mogelijk dat de omvang en de samenstelling van de kapitaalgoederenvoorraad ten achter blijft bij de ontwikkeling van de beroepsbevolking. Maar het is ook mogelijk dat de dynamiek noopt tot het vervangen van arbeid door kapitaal, waardoor werknemers worden afgestoten. M.a.w. in het geval van structurele werkloosheid zijn hetzij niet voldoende kapitaalgoederen aanwezig hetzij niet de juiste om de beroepsbevolking volledig in te schakelen.

Hiermede is een belangrijk verschil met conjuncturele werkloosheid aangeduid. Immers, conjuncturele werkloosheid kan in beginsel worden bestreden door de effectieve vraag te stimuleren, waardoor zowel de machines weer worden benut als de werknemers weer aan het werk kunnen gaan. De structurele werkloosheid zit veel dieper. De technische ontwikkeling is zodanig dat op sommige groepen werknemers nimmer meer een beroep zal worden gedaan binnen het raam van hetzelfde type produktieproces. De bestrijding van de met automatisering samenhangende structurele werkloosheid eist dan ook meer dan „... een internationale, voorzichtig overspannende, economische politiek”²⁾. Door de structurele aspecten van de werkloosheid als van conjuncturele aard aan te merken, bestaat enerzijds het gevaar dat maatregelen worden verdedigd die de situatie verergeren, terwijl anderzijds de aandacht wordt afgeleid van de meer fundamentele ontwikkelingen die het huidige tijdsgewricht kenmerken.

Werkloosheid in Nederland

Het toepassen van een aan de theorie ontleende begripmatige onderscheiding op een concrete situatie noopt altijd tot voorzichtigheid. In dit geval dient men er op bedacht te zijn, dat er van een zekere interactie sprake kan zijn tussen conjuncturele en structurele aspecten van de werkloosheid.

Laten wij dit eens illustreren aan de hand van de loonvorming. De Galan laat in zijn artikel de loonvorming geheel buiten beschouwing, maar wij nemen niet aan dat hij daarmee een relatie tussen werkloosheid en loonontwikkeling wil ontkennen. Een deel van de werkloosheid in de bedrijven is een gevolg van de versterkte vervanging van arbeid door kapitaal onder invloed van de sterke loonsverhogingen van de laatste jaren. Deze loonstijgingen zijn voor sommige ondernemers aanleiding geweest hun produktieprocessen minder afhankelijk te maken van de produktiefactor arbeid. Van een dynamisch bedrijfsleven kan men

moeilijk een andere reactie op de jarenlang aanhoudende overspanning verwachten.

Men kan de vraag stellen of deze werkloosheid door conjuncturele dan wel door structurele ontwikkelingen wordt veroorzaakt. Het behoeft waarschijnlijk nauwelijks betoog dat hier van interactie sprake is. De sterke loonsverhogingen, die de produktiviteitsstijging in sterke mate overtroffen zijn het gevolg geweest van conjuncturele overspanning; de vraag ontwikkelde zich in een sneller tempo dan de produktiecapaciteit. Maar de reactie van de ondernemers impliceert het aanbrenge van een wijziging in de verhouding van kapitaal en arbeid, d.w.z. dat een wezenlijke verandering aan de aanbodzijde plaatsvindt. In die zin is van een structureel element sprake.

Wanneer men nu verder overweegt dat in sommige produktieprocessen het tempo van de technische ontwikkeling — mede onder invloed van de sterke loonsverhogingen — niet in voldoende mate is bijgehouden, waardoor men de aansluiting op de internationale markten heeft gemist, kan men opnieuw niet aan de indruk ontkomen dat het te eenzijdig is om hierin uitsluitend conjuncturele ontwikkelingen te zien. Ook al is het wellicht juist dat in het algemeen sprake is van een conjuncturele verflauwing in de zin van een wat teruglopende vraag, het is voor een evenwichtige beoordeling noodzakelijk ook de meer structurele facetten in ogenschouw te nemen. Immers, een verouderd produktieapparaat krijgt geen nieuwe glans door een aantrekkelijke conjunctuur. Men doet er verstandig aan zich de vraag voor te leggen of in sommige gevallen niet gehele produktieprocessen door nieuwe vervangen moeten worden, in plaats van het eenzijdig belichten van de conjuncturele elementen van de huidige ontwikkeling.

Samenvattend, de samenhang die in de werkelijkheid bestaat tussen de vraag- en aanbodfactoren die de economische ontwikkeling beheersen, mag niet de aandacht afleiden van de omstandigheid dat zeer wezenlijke verschuivingen in de aanwending van de produktiefactoren de verminderde vraag naar arbeidskrachten in sommige regio's en sommige industrietakken veroorzaken. Op meer lange termijn bezien maken deze verschuivingen onderdeel uit van onder invloed van de technische ontwikkeling staande fundamentele veranderingen op de arbeidsmarkt.

Consequenties voor het beleid

Zelfs wanneer mijn opvatting dat ook van structurele werkloosheid sprake is, slechts gedeeltelijk juist is, kan toch worden vastgesteld dat het scheppen van „... een bewuste situatie van over-full employment”²⁾ door het voeren van een inflatoire politiek bedenkelijk is. Zijn wij dan nu al weer de les vergeten die uit de zojuist achter ons liggende periode van overspanning kan worden geleerd, nl. dat een te sterke stijging van het loon- en prijspeil de werkloosheid in snel tempo vergroot door het verminderen van de export? Willen wij dan werkelijk niet inzien dat het

²⁾ C. de Galan, t.a.p. blz. 1177.

kunstmatig opvoeren van de bestedingen, de lonen zo zal verhogen dat het proces van mechanisering eerder wordt gestimuleerd dan wordt afgeremd? De werkloosheid wordt dan veeleer groter dan kleiner. Moet dan opnieuw de evenwichtige groei in de waagschaal worden gesteld ten behoeve van korte-termijnsuccessen?

Nódig is een structuurbeleid, d.w.z. een beleid dat aanknoopt bij de ontwikkeling aan de aanbodzijde van het economisch proces. Het conjuncturele beleid dient daarop te zijn afgestemd en erdoor te worden bepaald. Tot het structuurbeleid behoort het voeren van een arbeidsmarktpolitiek. Deze politiek dient echter te zijn geïnspireerd op de dynamiek van de samenleving die vooral wordt beheerst door de technische ontwikkeling en niet op het Keynesiaanse recept van koopkrachtinspuitingen ter stimulering van de effectieve vraag, wanneer deze naar beneden afwijkt van de gegeven productiecapaciteit.

Slot

Bij de behandeling van het onderhavige onderwerp wordt men gehinderd door de omstandigheid dat een integrale theorie van de economische ontwikkeling nog niet voorhanden is. Een analyse van conjuncturele en structurele factoren in het economisch proces staat nog in de kinderschoenen. Ook in de economische politiek openbaart zich dit in de vorm van de regelmatige botsingen tussen conjunctuur- en structuurpolitiek. Maar juist hierom is voorzichtigheid geboden bij het trekken van conclusies. Voor de mens die op straat staat is het onverschillig of dit door de conjuncturele of door de structurele ontwikkeling komt. Het wordt hoog tijd dat de beschikbare intellectuele krachten worden gemobiliseerd om te gaan denken over een wereld waarin de arbeid geen arbeid meer zal zijn.

Naarden.

A. HEERTJE.

Naschrift

VOOR zijn reactie op mijn stukje in *E.-S.B.* van 22 november 1967 ben ik Heertje dankbaar. Met een aantal van zijn opmerkingen ben ik het wel eens. Maar verhelderend acht ik zijn hele betoog toch niet en het heeft me ook niet overtuigd.

Begripmatig schematiseert Heertje teveel. Het gaat bij conjunctuur niet alleen om de vraagzijde en evenmin lijkt het mij doelmatig alle wijzigingen in aanbodfactoren structureel te noemen. Van conjunctuur moet worden gesproken, indien de verhouding tussen bestedingen en productie(capaciteit) op korte termijn in het geding is. Bij structurele factoren gaat het om lange-termijnontwikkelingen in techniek, natuurlijke omstandigheden, maatschappelijke orde en consumentenvoorkeur. Vraagverschuivingen op lange termijn, onder meer op grond van inkomenselasticiteiten, zou ik structureel willen noemen; allerlei verschuivingen in beloningsverhoudingen en investeringen zijn dat niet. Overigens, zomin als Heertje ben ik in staat een waterdichte afsluiting aan te brengen.

Conjuncturele werkloosheid ontstaat zeker niet alleen

uit „het teruglopen van de bestedingen”, maar wel uit het tekort schieten van de vraag vergeleken met de productiecapaciteit, wat niet hetzelfde is. En structurele werkloosheid is niet elke uit investeringen en substitutie voortvloeiende vervanging van arbeid, maar langdurige uitschakeling van bedrijfstakken, beroepsgroepen of regio's, zoals bijv. in Zuid-Limburg. Structureel is inderdaad, als „op sommige groepen werknemers nimmer meer een beroep zal worden gedaan binnen het raam van hetzelfde type productieproces”.

Nu is het nuttig op te merken, dat ik niet ontken dat er structurele ontwikkelingen gaande zijn. Allicht niet. Evenmin verschil ik met Heertje van mening dat er voortdurend omschakelingen in het productieproces plaatsvinden en dat deze elkaar in steeds sneller tempo zullen opvolgen. Dat heb ik in het eerste artikel ook aangeduid. Maar dat is de vraag niet. In het geding is het karakter van de huidige werkloosheid, dat ik conjunctureel noem op grond van de volgende overwegingen.

1. De ontwikkelingen in het buitenland, waarop ook in de *Macro-economische verkenning 1968* een duidelijk licht is geworpen en waarvan Nederland in sterke mate invloed ondervindt.

2. De vermindering van de werkgelegenheid op korte termijn in het gehele land, zonder dat (afgezien van Limburg) van een uitzonderlijke regionale situatie sprake is. De regionale verhoudingen in ons land zijn van structurele aard, maar zij leiden thans om conjuncturele redenen tot werkloosheid.

3. De plotselinge en dus waarschijnlijk niet structurele stabilisatie van de investeringen in de bedrijven en bij de overheid, vergelijkbaar met de ontwikkeling in 1951-1952 en in 1958. Dit wijst ook niet op een sterke substitutieimpuls.

4. De sterke mate waarin de altijd conjunctuurgevoelige bouw is getroffen, mede onder invloed van het gunstige weer en de terugkeer van pendelaars uit Duitsland. Welke aanbodverschuivingen zouden hier in het geding zijn?

Ten behoeve van de werklozen en van de regio's moet dit op korte termijn aanleiding geven tot een conjunctureel beleid. En, daaromtrent ben ik het met Heertje zeker eens, tot een arbeidsmarktpolitiek op langer zicht. Maar ook zo'n politiek gedijt het best in een situatie van volledige werkgelegenheid.

Nog twee opmerkingen tot slot. De betekenis van de groei is niet in discussie en de ontwikkeling van ons theoretisch instrumentarium in dit opzicht is zeker toe te juichen. Over de loonvorming heb ik inderdaad niet gesproken, maar ik meen me daarover indertijd kritischer te hebben uitgelaten dan Heertje zelf, overigens met begrip voor de omstandigheid dat de forse verhogingen grotendeels uit achterstanden en conjunctuur te verklaren waren.

P.S. Heertjes opmerking over het ondergeschikt maken van de analyse aan politieke overwegingen heb ik niet goed begrepen. Als dat zo was zou de conclusie toch juist anders hebben moeten luiden?

Roden.

C. DE GALAN.

(I.M.)

Ⓢ N.V. SLAVENBURG'S BANK Ⓢ

De expediteursfunctie en de vervoersontwikkeling

Inleiding

HET Wetboek van Koophandel definieert de expediteur als iemand die zich met het doen vervoeren van koopmanschappen en -goederen te land of te water bezighoudt. De naam expediteur is niet beschermd. In Nederland kunnen de expediteurs geografisch als volgt worden onderscheiden: de zeehavenexpediteurs, de oostgrens- en zuidgrensexpediteurs (vnl. gericht op het landtransport) en de luchtvrachtexpediteurs, die kantoren op of bij een van de vliegvelden hebben.

De werkzaamheden van de expediteur kunnen inhouden:

1. inlichtingen verstrekken over de vervoersmogelijkheden en vervoerskosten;
2. verzorgen van de vervoersdocumenten;
3. verzorgen van de goederenverzekering;
4. verzorgen van douaneformaliteiten;
5. zorgen voor een zo spoedig mogelijke verzending, al dan niet in groupage;
6. verrichten van expertise bij schadegevallen;
7. controle bij laden, lossen en overslag (monstertrekken, wegen e.d.);
8. verpakken c.q. ompakken van goederen;
9. opslag van douanegoederen en van vrije goederen;
10. controle van vracht- en expeditienota's.

Het is begrijpelijk, dat vervoersbedrijven van enige omvang alle of een deel van de hierboven genoemde activiteiten zelf verzorgen, ten einde het contact met het verladend bedrijfsleven te leggen of te verstevigen, terwijl bovendien de revenuen van deze activiteiten veelal hoger zijn dan die van het zuivere vervoer.

In het vervoer over de weg heeft daarnaast het optreden van onafhankelijke „bevrachters” door de zwakke marktpositie van de individuele vervoerders tot veel misstanden aanleiding gegeven ¹⁾. Als tegenweer heeft daarop het particuliere wegvervoer zelf de vrachtbemiddeling ter hand genomen door de opbouw van een net van vervoerscentra en het oprichten van samenwerkingsverbanden.

De positie van de Nederlandse zeehavenexpediteur

Deze positie wordt thans door een aantal ontwikkelingen beïnvloed, t.w.:

1. door de invoering van nieuwe technieken:
  - a. de „door to door”-containers.

Deze leiden ertoe dat een groot aantal van de bovenvermelde functies in de toekomst door de verlader, resp. de ontvanger, resp. in meerdere mate door de vervoersbedrijven zullen worden verricht. Ten overvloede zij er hier nog op gewezen dat het stukgoederenpakket in Rotterdam volgens schattingen in 1980 slechts voor 20 pCt. zal bestaan uit grote transporteenheden, waaronder de containers en het „rij op rij af”-vrachtverkeer zijn begrepen ²⁾.

Zoals in een eerder artikel reeds vermeld, ontwikkelt zich niet alleen tussen de expediteurs en de vervoerstakingen, doch ook tussen deze onderling een felle strijd om de verlader, die „door to door”-containers benut ³⁾. Of anders gesteld: wie zal verantwoordelijk zijn voor het leveren van de container aan de verlader, voor het regelen van het

doorvervoer naar de eindbestemming en de aflevering aan de ontvanger. Een ontwikkeling die o.m. bevorderd wordt door de verwachte invoering van één vervoersdocument voor het hele traject.

De rederijen voelen er niets voor dat, zoals de ICHCA ⁴⁾ het onlangs formuleerde, naast de „existing model carriers”, waaronder de rederijen, een ieder deze functie zou kunnen gaan vervullen, aan wie de overheid zulks toestaat (waaronder de expediteurs, exporteurs en importeurs e.a.). Zoals een reder het uitdrukte: „Wij wensen als reder niet in het containervervoer te worden teruggedrukt tot de „veerman” die alleen het „pontje” (het containerschip) mag overvaren en verder de commerciële zaken aan de „transmodalist” (een derde, dH) over te laten. Wij beschouwen de container als een deel van ons schip en wensen — in samenwerking met bonafide expediteurs — het gehele vervoer te regelen” ⁵⁾.

Anderzijds zijn het vooral de (Amerikaanse) rederijen, die, ten einde een snellere omloop van hun materiaal te verkrijgen, de containers hebben gepousseerd. Naarmate meer huurcontainers van derden in circulatie komen, resp. ook over de oceaan meer „rij op rij af”-verkeer gaat geschieden, valt aan een functie als veerman — althans voor een deel van de lading — niet te ontkomen.

b. de groupagecontainers.

Met betrekking tot het groupagevervoer ligt de situatie voor de expediteur ten opzichte van de verlader gunstiger. De verlader zal bij deelladingen de groupage veelal niet zelf kunnen toepassen en de expediteur, hetzij de binnenlandse of de havenexpediteur, resp. de vervoerondernemer zullen deze werkzaamheid verrichten. Zonder twijfel ontstaat hier bij de havens concurrentie tussen de containergroupagewerkzaamheden van derden, vnl. de scheepvaartmaatschappijen en de expediteurs (vgl. de ontwikkeling in New York). De eerdergenoemde reder wees er daarbij op: „Ik geloof zeker dat de expediteurs hun bemiddelende rol tussen verladers en rederijen zullen kunnen handhaven; de meeste scheepvaartmaatschappijen wensen de expediteurs niet uit te schakelen”, doch stelde verder: „Wellicht zou het verstandig zijn wanneer zij op verschillende plaatsen in het achterland — zowel in Nederland als Duitsland —

¹⁾ In België werd op 27 september 1967 de tekst gepubliceerd van een Wet betreffende een statuut voor tussenpersonen op vervoersgebied op basis waarvan bij Koninklijk Besluit voorwaarden voor beroepsuitoefening in deze sector kunnen worden ingevoerd. De wet voorziet in invoering van een vergunningstelsel voor vervoerscommissarissen, vervoersmakelaars en commissarissen-expediteurs bij het vervoer, waarbij ook de moraliteit en de beroepsbekwaamheid een rol spelen, zulks mede in het kader van de komende E.E.G.-vervoerspolitiek. In Duitsland zal door Minister Leber een wetsontwerp met betrekking tot de expediteur worden ingediend, vnl. betreffende de vergoedingen voor zijn diensten en opslag.

²⁾ Scheepvaartvereniging Zuid: *(R)evolutie in de goederenbehandeling in de Rotterdamse haven*, 1966.

³⁾ Zie „Vervoer in beweging” in *E.-S.B.* van 30 augustus 1967.

⁴⁾ International Cargo Handling Coordination Association.

⁵⁾ P. C. van Houten, Lezing op het Nedex-congres, 25 oktober 1967 te Rotterdam.

gezamenlijk depots zouden inrichten, waar kleinere zendingen worden verladen en omgekeerd inkomende lading wordt gelost" ⁶⁾.

Wat Nederland zelf betreft kan men mijns inziens, gezien de geringe afstanden, verwachten dat ten opzichte van de binnenlandse expediteur toch de havenexpediteur zal blijven domineren. Zulks geldt niet alleen voor overzeeverracht, bestemd voor de randstad, doch ook omgekeerd rijst de vraag, of het rendabel is overzeeverracht welke bijv. uit Duitsland wordt aangevoerd, eerst aan onze oostgrens te groeperen in plaats van bij de havens. Uiteraard zal deze groupage in beperkte mate in het binnenland blijven plaatsvinden door de zgn. oostgrens- en zuidgrensexpediteurs, doch deze werkzaamheden zullen voor een groot deel overgenomen worden door Duitse groupagecentra, bijv. in het Ruhrgebied.

In de grote E.E.G.-landen, waar de havens meer aan de periferie liggen, ligt de situatie anders. Vandaar dat in Frankrijk wordt opgemerkt: „mais la question fréquemment est posée de savoir si les sotecos portuaires ont un avenir actif ou si les sotecos de l'intérieur ont devant elles des perspectives plus prospères" ⁷⁾. Naarmate in dat land binnenlandse groupagecentra ontstaan, is mijns inziens aldaar, mede als gevolg van het gemakkelijke vervoer van gecontaineriseerd goed, de toekomst gunstiger voor de binnenlandse expediteurs. Het is louter een kwestie van de dichtheid van de vervoersstromen van en naar bepaalde punten. Zodra deze toeneemt, zal de containerisatie verder naar de bronnen, resp. de bestemming van de groupagevracht opschuiven. Het gaat er ten slotte om op een centraal punt met grote regelmaat voldoende goederen voor een beperkt gebied bijeen te kunnen brengen (te groeperen) om ze in één zending te verschepen.

2. naarmate de goederenquanta uit en naar bepaalde gebieden toenemen, wordt het voor de vervoersbedrijven meer rendabel eigen kantoren te openen en rechtstreeks het contact met de verlader te leggen. De ontwikkeling van kapitaalcrachtige containerrederijen versnelt deze tendens. Door het teruglopen van het aantal rederijen wordt de keuze van de verladers beperkter en daardoor veelal eenvoudiger ⁸⁾.

3. de omleiding van het vervoer.

De ontwikkeling van nieuwe vervoerstechnieken kan tot verschuivingen van een deel van het stukgoederenvervoer naar andere havens aanleiding geven ⁹⁾. Van Duitse zijde „voorziet" men een concentratie van het containervervoer uit Duitsland over Bremen/Hamburg, uit Scandinavië over Gothenburg, uit Noord-Frankrijk over Le Havre, waarbij Rotterdam en Antwerpen de Benelux-landen toebedeeld zouden krijgen ¹⁰⁾. In het kader van de tekorten van de D.B.B. en de zeehavenpolitiek is er begrijpelijkerwijze mede alles aan gelegen de concurrentiepositie van de Benelux te verzwakken. Vandaar dat ook het woord concurrentievervalsing niet van de lucht is en diverse maatregelen hier tegen van Duitse zijde overwogen worden ¹¹⁾.

De luchtvrachtexpediteur

In tegenstelling tot bijv. Duitsland met een groot aantal internationale vliegvelden ligt uit een oogpunt van concentratie van vracht de situatie in Nederland met één centraal vliegveld eenvoudiger. Om groupage te kunnen toepassen, is het beschikken over een groot ladingaanbod voor de expediteur nog belangrijker, omdat het hier veelal goederen betreft, welke snelle verzending vereisen en niet kunnen wachten tot een grote partij voor één bestemming geformeerd is. Het verzendklaar afgeleverd krijgen is voor de luchtvaartmaatschappijen van zeer veel belang. Zulks heeft er bijv. toe geleid dat een aantal vervoersbedrijven, verzameld in Road Air, individueel hun vracht aan het gezamenlijk kantoor op Schiphol afleveren, waar dan groupage plaatsvindt.

De luchtvrachtexpeditie wordt steeds belangrijker. De vrachtmijprestatie steeg van 80 mln. in 1946 tot 5,4 mrd. in 1965 in het internationale luchtvrachtverkeer. Tot 1980 wordt een toename van het luchtvrachtverkeer met 20 pCt. per jaar verwacht en dit zal dus dan het tienvoudige van het verkeer van 1965 bedragen. Steeds meer zuivere vrachtvliegtuigen worden ingezet. Concentratie van vracht wordt daardoor steeds belangrijker. Regelmatige vrachtautodiensten, bijv. naar een centraal vliegveld, openen de mogelijkheid de werkingssfeer ervan te vergroten en vraag naar en aanbod van luchtvervoer met elkaar in overeenstemming te brengen. Een vraag daarbij is, of en zo ja hoe men de verkooporganisaties van beide bedrijfstakken dient te integreren, gezien de vrees dat „lange afstands"-wegvervoersbedrijven (Fernverkehr), als agenten aangewezen,

⁶⁾ P. C. van Houten, t.a.p.

⁷⁾ „Place et rôle du transitaire dans le trafic transcontinentaire" in *T.D.* van juli/augustus 1967, blz. 264.

⁸⁾ Naarmate deze een meer internationaal karakter hebben, maakt het uit een oogpunt van winstverdeling voor de deelnemende rederijen niet zoveel meer uit via welke haven de vracht loopt. Zulks is ook voor de nationale rederijen niet altijd belangrijk wanneer men eigen kaden en loodsen heeft in andere havens op het continent.

⁹⁾ Bijv. in het voorjaar 1968 zal een snelgoederentrein ingezet worden voor het vervoer van containers tussen Bremen/Hamburg en met name Frankfurt am Main, Mannheim en Ludwigsburg, waarbij het in de bedoeling ligt uiteindelijk in het binnenland tot een tiental terminals te komen, ook wel betiteld als droge voorhavens!

¹⁰⁾ Zie: „D.B. plant den Einsatz eines Kontainer-blitzes" en „Kontainerverkehr ist keine Modesache", *D.V.Z.*, 21 oktober 1967, blz. 2 resp. 7.

¹¹⁾ Ook zij gewezen op het invoeren van een „innerdeutsch" containertarief — in aansluiting op de totstandkoming van een internationaal containertarief —, waarbij in het tweede in noot 10 genoemde artikel de vraag wordt gesteld:

„ob die Frachtsätze des gemeinsamen Kontainer tariffs ausreichen, um den Wettbewerb insbesondere gegen die Niederländischen Strassenverkehrsunternehmen ab Rotterdam aufzunehmen, die für Kontainertransporten etwa 88 Pf. je Kilometer berechnen sollen". Anderzijds rijst de vraag of de onafhankelijke wegvervoerbedrijven, wanneer zij als zuiver „trekker" van aan derden toebehorende opleggers fungeren, er werkelijk rouwig om moeten zijn, gezien het niveau van de tarieven, als de containers per trein zouden gaan.

(I.M.)

Met een aandeel **VEREENIGD BEZIT VAN**

de goederen ook over de weg kunnen vervoeren, indien dit voordeliger uitkomt.

Naarmate de luchtvaartmaatschappijen meer in het vrachtvervoer investeren, wordt hun belang bij de vracht steeds groter. Zulks heeft bijv. in de Verenigde Staten, welk land een veel strikter afbakening van de werkterreinen tussen de verschillende transportfuncties kent, ertoe geleid dat een vialtal wegvervoerbedrijven voor een periode van vijf jaar als luchtvrachtexpediteurs mogen optreden, omdat door de bestaande luchtvrachtexpediteurs, veelal kleine bedrijven, de verladers niet agressief genoeg voor luchtvracht werden benaderd, en zij zich ertoe beperkten 75 pCt. van hun vracht in een tiental steden te verwerven ¹²⁾.

Verweer door de expediteur

Ten einde hun talrijke klanten onder de verladers van kleine partijen niet te verliezen, zijn in eerste instantie in de Verenigde Staten (New York) de havenexpediteurs tot teamvorming overgegaan. Ook o.m. in Frankrijk waar de expediteursorganisaties groupagecentra willen stichten, waar de individuele expediteur voor eigen rekening zijn vracht kan brengen. In Nederland werd in juli 1967, o.m. te Rotterdam, door 25 expediteurs een containercombinatie opgericht (Contex).

Doel van deze pools is het stichten van gemeenschappelijke groupage-terminals voor het verpakken van kleinere stukgoederen in containers. Aangezien de zeehavenexpediteursgroepen in New York een te groot arbeidsterrein zochten en daarbij met de belangen van andere bedrijfstakken in strijd kwamen, hebben deze hun plannen moeten herzien. Een oplossing wordt hier nu gezocht in de richting van een optreden als zgn. „intermodal carrier” ¹³⁾. Deze ontwikkeling zou het voor de Amerikaanse havenexpediteur mogelijk maken voor binnenlandse groupagecentra op te treden, hetgeen tot dusverre alleen was toegestaan aan de binnenlandse expediteur, die wel doorconnossementen naar het buitenland mag afgeven. In Europa ligt deze zaak door minder overheidsingrijpen aanzienlijk gemakkelijker.

Het wegvervoer en de expediteursfunctie

Veel wegvervoersbedrijven — vooral de grote — verzorgen tevens de expediteursfunctie. Het betreft hier vaak werk voor vaste relaties. Een wegvervoersbedrijf haalt bijv. in het buitenland de goederen bij de producenten op, slaat ze dan op en distribueert ze op afroep via de eigen binnenlandse lijndiensten of die van derden. Het is voor een fabrikant bij een kleine markt veelal niet rendabel zelf de opslag en distributiefunctie te verrichten. Productie- en distributiefunctie worden aldus gescheiden.

In het wegvervoer is voorts de laatste decennia al een ontwikkeling gaande waarbij men gezamenlijk overslagcentra (bodecentra) exploiteert. Met name in het geregeld binnenlands vervoer. In de publikatie *Samenwerking in het beroepsgoederenvervoer over de weg* (1965) werd reeds opgemerkt: „Men hoopt de centrale bestelhuizen (bodecentra) op grote schaal te kunnen gaan inschakelen als

contactpunten in de aansluiting van internationaal stukgoedvervoer of nationaal geregeld vervoer. Stukgoederen voor het buitenland kunnen door binnenlandse bode- en lijndiensten worden aangevoerd bij bepaalde centrale bestelhuizen, vooral in de grensstreek om daar verzameld en door het internationaal vervoer overgenomen te worden. Omgekeerd kunnen stukgoederen uit het buitenland bij de centrale bestelhuizen worden overgeslagen in de vrachtauto's van het binnenlands geregeld vervoer” ¹⁴⁾.

Zulks geldt ook voor het overzeegroupagevervoer met containers, dat bijv. op bepaalde centrale bestelhuizen in de havensteden zou kunnen worden gericht. Door contact te leggen met wegvervoerders in bijv. de Verenigde Staten kan men zo als expediteur optreden voor het hele traject dan wel samenwerken met bijv. de havenexpediteurs. Vooral bij de lijndiensten ziet men deze internationale contacten al vrij veel tussen individuele meest grotere gelieerde wegvervoersbedrijven ontstaan.

De bodecentra zijn coöperatieve lichamen en vormen een mogelijkheid voor de kleinere bedrijven om zich in deze tijd van grote eenheden te handhaven en soortgelijke besparingen te realiseren als deze eenheden (bijv. centrale administratie). Een ontwikkeling welke te vergelijken is met die in de levensmiddelenbranche, waar men naast grote bedrijven winkeliersorganisaties als de Spar e.d. aantreft, welke, met behoud van de persoonlijke inzet van de eigenaars, door samenwerking de voordelen van het grootbedrijf kunnen realiseren.

Conclusie

De positie van de onafhankelijke expediteur is door de moderne vervoersontwikkeling verzwakt. Bepaalde werkzaamheden moeten verricht worden bij het transport van het goed van verlader naar ontvanger. De beslissing of deze door een onafhankelijke expediteur dan wel door de vervoerder zelf verricht worden, wijst in de laatste richting. Dit naarmate het vereiste specialisme terugloopt als gevolg van de technische ontwikkeling (met als gevolg invoering van één vervoersdocument voor het gehele traject) en de vereenvoudiging van de douaneformaliteiten tussen de E.E.G.-landen en verplaatsing van de controle naar het binnenland. Doch ook door verdere integratie bij het vervoer, resp. door de groei in omvang van de vervoersbedrijven en de vermindering van hun aantal, bijv. de rederijen. Anderzijds zal door de schaalvergroting bij het verladend bedrijfsleven het niveau van de expeditiechefs toenemen en ontstaat ook van die kant een beter inzicht in de vervoersmarkt, waardoor de behoefte aan een specialist terugloopt.

's-Gravenhage.

Dr. J. D. DE HAAN, m.b.a.

¹²⁾ De vrachtautobedrijven zullen naast deze centra nog in twaalf plaatsen groupagecentra voor luchtvracht en op 17 andere plaatsen bureaus hiertoe openen.

¹³⁾ Inhoudend de bevoegdheid om tarieven tussen het binnenland van de Verenigde Staten en het buitenland te quoteren, doorconnossementen op te stellen, de verzekering van de goederen te verzorgen enz.

¹⁴⁾ Uitgave N.O.B. Wegtransport.

(I.M.)

1894 de voordelen van een afgeronde aandelenportefeuille

Het speur- en ontwikkelingswerk in Nederland (II)

De research-inspanning van de Nederlandse industrie

IN een vorig artikel ¹⁾ werd een beschouwing gewijd aan het algemene niveau der uitgaven voor speur- en ontwikkelingswerk in Nederland in 1959 en 1964, de bronnen van financiering daarvan en de sectoren waarin het onderzoek wordt verricht. Tevens werd op globale wijze een vergelijking getroffen met het niveau der research-uitgaven in het buitenland. In dit artikel zal uitvoeriger worden ingegaan op de research-inspanning van de Nederlandse industrie.

Financiering uit eigen middelen

De Nederlandse industrie en een aantal niet-industriële ondernemingen (w.o. bouwnijverheid, P.T.T., verkeers-ondernemingen e.d.) gaven in 1964 f. 710 mln. uit voor speur- en ontwikkelingswerk tegen f. 376 mln. in 1959. Hiervan werd uit eigen middelen gefinancierd f. 661 mln. in 1964 en f. 374 mln. in 1959. Dit houdt dus in dat de Nederlandse bedrijven in 1964 f. 49 mln. ontvingen voor het verrichten van speurwerk in opdracht of met steun van anderen; dit is vele malen meer dan de hiervoor ontvangen f. 2 mln. in 1959. Van deze f. 49 mln. was bijna f. 10 mln. afkomstig uit het buitenland.

Een juiste maatstaf voor de inspanning van de bedrijven ten aanzien van speur- en ontwikkelingswerk zijn uiteraard de bedragen die uit eigen middelen daartoe zijn uitgegeven. Hiervan werd 63 pCt. uitgegeven door de vijf grote ondernemingen op dit gebied (A.K.U., Philips, Shell, Staatsmijnen, Unilever); de rest was voornamelijk afkomstig uit de metaalindustrie (13 pCt.), de chemische industrie (9 pCt.) en uit de voedings- en genotmiddelen-industrie (4 pCt.).

Zinvoller echter is het om deze bedragen te relateren aan een gegeven dat rekening houdt met de financiële capaciteit der ondernemingen, bijv. de omzet, de toegevoegde waarde, of de winst, alsmede met de aantallen ondernemingen in de onderscheidene bedrijfsklassen die wél en die geen uitgaven voor research hebben.

In tabel 1 is gekozen voor een relatie met de omzet. De reden is gelegen in het feit dat de in de statistiek van het speur- en ontwikkelingswerk gehanteerde classificatie van ondernemingen dezelfde is als die welke door het Centraal Bureau voor de Statistiek wordt gebruikt voor de Algemene Industrie Statistiek (AIS); daarin komen alleen omzet- en personeelgegevens voor. Weliswaar worden in de publicaties betreffende de nationale rekeningen toegevoegde-waardecijfers per bedrijfsklasse gegeven, doch de daarin gebruikte classificatie sluit niet aan bij die in de statistiek van het speur- en ontwikkelingswerk.

Over het geheel genomen is bij de industrie (excl. de „vijf groten“) het niveau der research-uitgaven niet alleen in absolute zin toegenomen, doch ook in relatieve zin; werd in 1959 hiervoor nog 0,43 pCt. van de behaalde omzet besteed, in 1964 was dit percentage opgelopen tot 0,52, een toeneming van de relatieve research-inspanning van ruim 20 pCt. Deze relatieve toeneming deed zich niet in alle bedrijfstakken voor. Opvallend is dat in de

chemische industrie, waar het relatieve niveau het hoogst ligt, eerder van een teruggang sprake is. Sterke groei vertoonden de grafische nijverheid, de houtverwerkende industrie, de kleding- en reinigingsindustrie, de mijnbouw en de textielnijverheid, industrietakken dus welke nu juist niet als de sterkst groeiende bekend staan.

Met betrekking tot de „vijf groten“ heeft het weinig zin, gezien hun internationale karakter en de concentratie van een groot gedeelte hunner research-activiteiten in Nederland, om hun research-uitgaven in Nederland te relateren aan hun omzetcijfers in Nederland. In tabel 2 is een aantal gegevens betreffende deze vijf concerns samengevat; voor zover nodig konden enkele daarvan met behulp van de financiële jaarverslagen en andere incidenteel gepubliceerde gegevens worden geraamd.

Bij de „vijf groten“ is de research-inspanning zowel in absolute zin als in verhouding tot de omzet sterk toegenomen; echter — met een toeneming van 73 pCt. — niet zo sterk als bij de Nederlandse industrie, waar een toeneming van 82 pCt. viel te constateren.

Research en bedrijfsgrootte

Bijzonder interessant is een opstelling van de research-uitgaven uit eigen middelen der industrie, welke zijn gespecificeerd naar de grootte der ondernemingen en gerelateerd aan de omzet der onderscheidene grootteklassen (zie tabel 3). Met behulp van de Algemene Industrie Statistiek alsmede van de percentages der ondernemingen die research-uitgaven hadden, kan ook worden berekend welk percentage van hun omzet door alleen de ondernemingen die research-uitgaven doen, daaraan werd besteed in 1959 en in 1964 ²⁾.

Evenals reeds in 1959 geven ook de cijfers over 1964 de indruk dat, naar verhouding tot de omzet van de gehele grootteklasse, de ondernemingen meer aan research uitgeven naarmate de ondernemingen in omvang toenemen: ongeveer 0,30 pCt. van de omzet der ondernemingen met minder dan 200 man personeel, ongeveer 0,73 pCt. van de omzet der ondernemingen met 1.000 of meer personeelsleden. Merkwaardig is echter dat bij de ondernemingen die research-uitgaven hebben, het relatieve niveau der research-uitgaven van 1959 op 1964 niet is veranderd. Dit zou betekenen, dat de reeds eerder gesignaleerde relatieve toeneming der research-uitgaven van 0,43 pCt. tot 0,52 pCt. van de omzet voornamelijk het gevolg moet zijn geweest van een toeneming van het aantal ondernemingen, dat zich research-uitgaven heeft getroost, en bovendien dat de in de vorige alinea genoemde toeneming van de relatieve research-uitgaven met de omvang der ondernemingen, slechts het gevolg is van het feit dat van de

¹⁾ Zie E.-S.B. van 13 december 1967, blz. 1274 e.v.

²⁾ Door gebrek aan cijfermateriaal moet hierbij worden uitgegaan van de veronderstelling dat de omzet der ondernemingen die geen research-uitgaven hebben, gemiddeld van gelijk niveau is als die der ondernemingen met research-uitgaven.

TABEL 1.

Uitgaven voor speur- en ontwikkelingswerk uit eigen middelen, door Nederlandse ondernemingen

Bedrijfstak	Bedragen in mln. gld.		In pCt. van de omzet der gehele bedrijfsklasse		In pCt. van de omzet der ondernemingen met research-uitgaven	
	1959a)	1964a)	1959a)	1964	1959	1964
	Aardewerk-, glas-, kalk-, steen-industrie	3,2	5,8	0,38	0,35	0,84
Diamantindustrie	0,4	0,2	0,72	0,51	1,31	2,12
Grafische nijverheid	0,5	1,4	0,07	0,12	0,19	0,50
Chemische industrie (excl. Shell, en Staatsmijnen)	35,9	61,4	1,60	1,51	2,42	2,25
Houtverwerkende industrie	1,2	4,8	0,14	0,32	0,93	1,23
Kledingindustrie	0,4	2,6	0,04	0,11	0,67	0,74
Wasserijen	0,1	0,1	0,11	0,44	0,22	1,01
Lederindustrie	0,5	5,5	0,10	0,45	0,27	1,01
Rubberindustrie	2,0	4,5	0,45	0,44	1,22	1,01
Mijnbouw (excl. Staatsmijnen) e.d. Metaalnijverheid (excl. Philips)	1,7	4,6	0,38	0,65	4,22	2,60
Papierindustrie	50,7	83,0	0,61	0,70	2,03	1,62
Textielindustrie (excl. A.K.U.)	4,0	5,3	0,38	0,33	0,76	0,64
Openbare nutsbedrijven	1,9	15,4	0,08	0,50	0,25	1,25
Voedings- en genotmiddelenindustrie (excl. Unilever)	4,4	7,2	0,41	0,42	0,62	0,48
Sub-totaal	123,6	225,0	0,43	0,52	0,70	0,71
A.K.U., Philips, Shell, Staatsmijnen, Unilever	243,2	417,5	.	.	.	.
Totaal industrie	366,8	642,5	.	.	.	.
Overige ondernemingen	9,2	18,8	.	.	.	.
Totaal ondernemingen	376,0	661,3	.	.	.	.

a) Bron: C.B.S.

TABEL 2.

Research-uitgaven van A.K.U., Philips, Shell, Staatsmijnen en Unilever

	1959	1964
Totaal concern-omzet (in mln. gld.)	48.274	62.184
Research-uitgaven in binnen- en buitenland (in mln. gld.)	578	1.000
Idem, als percentage van de omzet	1,2	1,6
Research-uitgaven van Nederlandse vestigingen (in mln. gld.)	243	418 a)
Idem als percentage van de totale research-uitgaven van het concern	42	42

a) Eigen middelen.

kleinere ondernemingen naar verhouding minder ondernemingen research-uitgaven hebben dan van de grotere.

Verder valt het op dat in alle grootteklassen de ondernemingen met research-uitgaven gemiddeld daartoe rond 0,7 pCt. van hun omzet bestemmen. Uiteraard vormt dit percentage een gemiddelde van percentages der afzonderlijke ondernemingen; deze laatste kunnen een zeer grote spreiding vertonen. Dit wordt reeds duidelijk uit de gegevens in tabel 1. Daarin zien wij dat mijnbouwondernemingen met research-uitgaven (excl. Staatsmijnen) 2,6 pCt. van hun omzet daartoe bestemmen; bij de chemische industrie is dit 2,25 pCt., doch bij de grafische industrie en bij de openbare nutsbedrijven slechts 0,5 pCt.

Het beschikbare cijfermateriaal maakt het mogelijk te berekenen wat de ondernemingen met research-uitgaven daaraan gemiddeld uitgeven (zie tabel 4). Dit gemiddelde bedrag ligt voor de ondernemingen met minder dan 200 man personeel veelal ver beneden de f. 40.000. Als men bedenkt dat de kosten van een research-eenheid van een academicus en een paar assistenten in de orde liggen van f. 150.000 tot f. 400.000 dan zal het duidelijk zijn dat in de research-

TABEL 3.

Uitgaven voor speur- en ontwikkelingswerk uit eigen middelen

Industriële ondernemingen met een personeelsbezetting van	Bedragen in mln. gld.		Aantal ondernemingen met research-uitgaven in pCt. van totaal aantal ondernemingen		Research-uitgaven als percentage van de omzet der			
	1959a)	1964a)	1959a)	1964a)	gehele grootteklasse		ondernemingen met research-uitgaven	
					1959a)	1964	1959	1964
10 - 199 personen	26,2	55,5	27	33	0,24	0,33	0,75	0,73
200 - 499 "	24,7	39,9	61	77	0,47	0,55	0,77	0,71
500 - 999 "	23,0	36,1	77	85	0,51	0,56	0,66	0,66
1.000 of meer pers. of	59,0	93,5	88	98	0,58	0,73	0,67	0,73
Totaal b)	132,9	225,0	30	37	0,43	0,52	0,70	0,71

a) Bron: C.B.S. b) Excl. „vijf groten”.

TABEL 4.

Industriële ondernemingen met research-uitgaven uit eigen middelen, 1964

Industriële ondernemingen met een personeelsbezetting van	Gemiddelde uitgaven voor research in guldens	Personeel met gedeeltelijke dagtaak voor research als pCt. van totale research-personeel
10 - 24 personen	7.800	93
25 - 49 "	11.700	90
50 - 99 "	15.400	79
100 - 199 "	36.300	65
200 - 499 "	92.400	39
500 - 999 "	216.200	35-
1.000 of meer personen a)	754.000	31
Totaal a)	53.900	49

a) Excl. „vijf groten”.

behoefte van deze ondernemingen voor een groot deel moet worden voorzien door uitbesteding daarvan (hetzij collectief, hetzij individueel) bij daartoe gespecialiseerde instituten (w.o. T.N.O.) of door het veelal incidenteel uitvoeren van research (voor een groot deel ontwikkelingswerk) als daartoe tussen het productieproces door gelegenheid is of als er een bijzondere, acute behoefte aan bestaat.

Bij de ondernemingen met een personeelsbezetting van 10-25 personen, die zelf research verrichten, heeft dan ook 93 pCt. der research-werkers daarin een gedeeltelijke dagtaak; bij de ondernemingen met meer dan 1.000 man personeel is dit ongeveer 30 pCt. der research-werkers.

Bedrijfstakgewijze vergelijking met het buitenland

De vraag wordt nogal eens gesteld hoe de niveaus der research-uitgaven der onderscheidene bedrijfstakken in Nederland zich verhouden tot die van vergelijkbare bedrijfstakken in het buitenland. Achter deze vraag schuilt vaak de behoefte om een aanduiding van een norm, die gesteld moet worden voor de hoogte der research-uitgaven welke een bedrijf of bedrijfstak moet doen om op dit gebied aan concurrentiekracht althans niet in te boeten.

Deze bedrijfstakgewijze vergelijking levert nogal wat moeilijkheden op. Een der voornaamste is het aanwezig zijn in Nederland van een aantal sterk internationaal georiënteerde concerns, waarvan een aanzienlijk deel der research-activiteiten in Nederland is geconcentreerd en niet in verhouding staat tot de omzet of personeelsbezetting hunner Nederlandse vestigingen. Daarbij komt dat in sommige landen een flink deel der industriële research-

uitgaven gefinancierd wordt door de overheid, meestentijds als onderdeel van de uitvoering van militaire research-programma's of van ruimtevaartprogramma's. Wil men de research-inspanning van de bedrijfstakken zelf enigszins zinvol vergelijken dan zal men zich moeten baseren op de research-uitgaven, welke ten laste van de ondernemingen zelf worden gedaan en niet worden gefinancierd door anderen.

Een belangrijk vereiste voor een goede vergelijking is echter wel dat de bedrijfsklasse-indelingen in de te vergelijken landen parallel lopen, en dat er voor deze bedrijfsklassen zowel gegevens over research-uitgaven als over toegevoegde waarde of omzet bekend zijn. Bovendien moeten de kalenderjaren waarop de gegevens betrekking hebben, gelijk zijn of dicht bij elkaar liggen.

Om de Nederlandse cijfers per bedrijfsklasse vergelijkbaar te maken met die van andere landen dienden schattingen te worden gemaakt van de research-uitgaven der „vijf groten” afzonderlijk, zodat deze konden worden ondergebracht in de bedrijfstakken waarin zij hun voornaamste bedrijfsactiviteiten uitoefenen. Bovendien diende op sommige punten iets te worden gedaan aan de bedrijfsklasse-indeling van de Algemene Industrie Statistiek in de richting van de bedrijfsclassificaties in de te vergelijken landen, zoals Verenigde Staten, Frankrijk en West-Duitsland. Ook met het oog daarop dienden enkele ramingen te worden gemaakt.

Gezien de te stellen eisen en de aan het te hanteren cijfermateriaal klevende bezwaren, is het bruikbare cijfermateriaal ten slotte zeer beperkt, doch niettemin waardevol voor een globaal oordeel. Ik heb het samengevat in tabel 5. De research-inspanning van de Nederlandse industrie in haar geheel, ligt vergeleken met het buitenland op een hoog niveau. Zelfs de Amerikaanse bedrijven geven naar verhouding tot hun omzet minder uit. Men zal tegenwerpen dat dit hoge niveau vooral wordt veroorzaakt door de „vijf groten”. De omvang van de research-concentratie dezer „vijf groten” in Nederland is echter onbekend.

Geraamd kan worden welk deel van het personeel dezer concerns in Nederland werkzaam is. Als wij verder uitgaan van de (ongetwijfeld aanvechtbare) veronderstelling dat de structuur van hun personeelsbestand in Nederland gelijk is aan die van hun personeelsbestand in het buitenland, dan kan van de totale research-uitgaven dezer concerns naar verhouding tot het in Nederland werkzame personeel benaderd worden welk deel der research in Nederland verricht zou zijn, indien geen concentratie der research-activiteiten in Nederland zou hebben plaats gehad.

TABEL 5.

Uitgaven voor research, door ondernemingen gedaan uit eigen middelen, als percentage van de toegevoegde waarde, 1964

	Nederland		Ver. Staten	Ver. Kon.	West-Duitsl.	Frankrijk a)
	bruto, marktpr.	netto, factork.	netto, factork.	bruto, factork.	bruto marktprijzen	
Voedings- en genotmiddelenind.	1,28	2,18	0,94		0,08	0,06
Textielindustrie	1,46	1,64	0,27		0,34	0,56
Kledingindustrie	0,35	0,40				
Schoeisel- en lederindustrie						
Hout-, kurk- en meubelindustrie	0,76	0,90	0,23		0,08	
Papierindustrie	0,84	1,05	1,38			
Grafische industrie	0,14	0,16				0,05
Chemische, petroleum- en rubberindustrie	6,76	11,29	6,89			
Metaalindustrie	4,61	5,23	4,23		2,29	1,67
Steen, glas en aardewerk	0,71	0,83	2,37		0,26	0,82
Overige industrie	0,03	0,04	0,59			
Totaal industrie	3,15	4,03	3,43	2,81	1,85	1,18
Idem, gecorrigeerd voor de research-concentratie der „vijf groten” in Nederland	2,30	2,93				

a) 1963.

Op grond van deze berekeningen zouden de totale research-uitgaven der Nederlandse industrie in 1964 moeten worden verminderd met maximaal ongeveer f. 170 mln., d.i. 1,1 pCt. van de netto toegevoegde waarde (factorkosten) of 0,85 pCt. van de bruto toegevoegde waarde (marktprijzen). Ook na deze correctie blijft het niveau der research-uitgaven der Nederlandse industrie vrij hoog, weliswaar enigszins lager dan dat der Amerikaanse en Britse industrie, doch belangrijk hoger dan dat der Duitse en Franse industrie. Hierbij moet bovendien worden bedacht dat zich ook het omgekeerde voordoet als waarvoor nu correcties zijn aangebracht, nl. de aanwezigheid in Nederland van een aantal grote vestigingen van buitenlandse concerns, waarvan de research-activiteit zich buiten Nederland afspeelt. De gecorrigeerde percentages moeten dus als minima worden beschouwd.

Uitgaande van de gecorrigeerde percentages ligt, vergeleken met Duitsland en Frankrijk, de research-inspanning der Nederlandse industrie in vrijwel alle industriële bedrijfstakken op een hoger niveau. Vergeleken met de Verenigde Staten is dit het geval bij de voedings- en genotmiddelenindustrie, de textiel- en kledingindustrie en de houtverwerkende industrie. In de chemische industrie en in de metaalindustrie ontlopen de niveaus in de Verenigde Staten en Nederland elkaar vrijwel niet.

Rijswijk (Z.H.).

A. A. BOUWMAN.

(I.M.)

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG IN **Interunie**

BELEG INTERNATIONAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

De landbouw in de Europese Gemeenschap

Een structureel vraagstuk, op te lossen in het kader van een regionaal beleid

HET grote vraagstuk waar de landbouw in de Europese Gemeenschap zich voor gesteld ziet, is van structurele aard. De vragen die men heeft te beantwoorden zijn: wat is en wat wordt de plaats van de landbouw in de economie van de Europese Gemeenschap als geheel? En: wat is en wat wordt de positie van de boeren en landarbeiders?

Reeds nu kan men deze problemen cijfermatig benaderen. Men kan berekenen wat bijvoorbeeld de gemiddelde produktie per hoofd zal zijn in de komende 10 tot 20 jaar, of de gemiddelde stijging van het inkomen in de landbouw. Aan zulke globale cijfers zou men evenwel niet meer dan een relatieve betekenis mogen hechten. Het gaat namelijk om vraagstukken die regionaal verschillen, en waarvoor dus geen algemeen geldende oplossing te geven is.

Wat zijn de vooruitzichten in de landbouw? Het is vooral de boerenjeugd die weet en begrijpt dat zij niet zeker kan zijn van haar toekomst. Is de overheid — de Europese overheid — in staat daaraan iets te doen? Wie onder de indruk is van het arsenaal van „Brussel”, zou licht vermoeden dat de Europese Commissie uit de vele mogelijkheden slechts een keus heeft te maken. Maar dat valt tegen. Voortgaande prijsverhogingen bijvoorbeeld zouden een al te simpele remedie zijn om aan de onzekerheid bij de boerenjeugd een eind te maken, een remedie bovendien die politiek bijzonder moeilijk zou zijn toe te passen. Een alternatief lijkt te zijn gelegen in verhoging van de produktie, omdat ook daardoor het landbouwinkomen zou kunnen worden verhoogd. In bepaalde gebieden en in tal van ondernemingen biedt ook produktieverhoging op zichzelf echter geen oplossing voor de moeilijkheden.

Wel zou men natuurlijk de produktie kunnen verhogen naar evenredigheid met de stijgende consumptie, waarbij de invoer op hetzelfde niveau zou kunnen blijven. Voor bepaalde produkten zou dit neerkomen op een produktiestijging van 4 pCt. per jaar, doch ook dan zouden veel boeren nog niet in staat zijn hun achterstand ten opzichte van andere sectoren van het bedrijfsleven in te lopen, zelfs niet bij de hoogste prijs. Ondanks de grotere produktiviteit zouden namelijk met de investering zodanige lasten zijn gemoeid, dat de kloof tussen het inkomen in de landbouw en het inkomen in de industrie en de dienstensector nog wijder zou worden.

Blijft ten slotte over, de mogelijkheid van het permanent verlenen van subsidies. Maar aangezien men ook dit moeilijk als de ideale oplossing kan beschouwen om de agrariërs een billijke levensstandaard te waarborgen, zal men de structuur zelf van de landbouw moeten verbeteren.

Een begin is daarmee al gemaakt. Enorme bedragen zijn en worden geïnvesteerd in ruilverkaveling, vernieuwing van de produktiestructuur en sanering. Het Europese Landbouwfonds (het „Oriëntatie- en Garantiefonds”) speelt daarbij een rol van betekenis.

In alle E.E.G.-landen loopt het aantal kleine bedrijven

terug. Op zichzelf is dat echter niet voldoende. Duitsland telt nog 515.000 bedrijven van 1-5 ha, Frankrijk ca. 450.000 en Italië 800.000. Ook het aantal bedrijven van 5-10 ha neemt af. Men dient evenwel niet uit het oog te verliezen dat het merendeel van de bedrijven in E.E.G.-landen steeds minder dan 10 ha groot is, ook al neemt het aantal grotere bedrijven toe.

In uitgestrekte gebieden van de Europese Gemeenschap kan momenteel niet worden geleefd op een niveau dat algemeen als minimaal wordt beschouwd. De voortdurende verbetering van de levensstandaard van de werknemers in de industrie heeft hier en daar zelfs spanningen opgeroepen. Boeren voelden zich ten achter gesteld. Het verschil in levensstandaard kan echter niet volledig in cijfers worden uitgedrukt. Er zijn andere factoren, die een steeds grotere rol spelen. Het gaat niet eens alleen of in de eerste plaats om de levensstandaard, het gaat meer nog om de levenswijze. Op een modern bedrijf met 40 stuks vee moet menigmaal één man het werk doen. Hij heeft niet alleen nooit echt vakantie, maar hij is ook de weekends niet vrij. Een arbeider vinden is moeilijk, want die gaat liever naar de fabriek waar hij meer verdient. In een dergelijk bedrijf wordt ook de positie van de vrouw er niet aantrekkelijker op. Hun kinderen vragen zich af welk beroep zij moeten kiezen. Veel boeren hebben een leven dat eigenlijk in onze tijd ontoelaatbaar is.

TEGEN deze achtergrond gezien zijn ruilverkavelingsplannen om bedrijven van 10, 20 of 30 ha te vormen eigenlijk verspilling van tijd en geld. Het gaat om zaken van heel andere orde. De vraag is, welk bedrijfstype er zal zijn over 20, 30 of 40 jaar. Dat is niet alleen een zaak van landbouwproduktie, het is een aangelegenheid die het hele leven op het platteland raakt.

Het is deze zaak die men tot onderwerp van studie moet maken als men een passende oplossing wil vinden. Deze studie zal moeten worden gedaan op alle niveaus: werkgevers, werknemers, regeringen en Europese Commissie. Vragen over industrialisatie, gezinsbedrijf of horizontale concentratie zal men daarbij niet uit de weg mogen gaan.

De Europese Commissie zelf zal de situatie analyseren om te trachten uit te vinden welke plaats de landbouw dient te hebben in de economie in de Europese Gemeenschap en — vooral — welke plaats de landbouw moet hebben in de regionale politiek. *Het grote structurele landbouwvraagstuk vergt een oplossing in het kader van een regionaal expansieprogramma.* Een directoraat-generaal voor regionale politiek is in Brussel in oprichting. Het is daár dat de te ondernemen studie haar aangrijpingspunt kan vinden. De Europese Commissie is overtuigd van de noodzaak, op dit gebied een beleid uit te stippelen. Inderdaad is het onderwerp alleen zinvol te benaderen als men er de E.E.G. bij hanteert als dimensie en als men denkt op lange termijn.

Indrukken van een reis naar de Sowjet-Unie (II)*

Charkow

Op vrijdag 1 september vertrok onze groep per vliegtuig naar Charkow. In de namiddag werd de stad bezocht. Het viel iedereen op, dat de winkels beter ingericht waren en dat het assortiment groter was dan in Moskou. Wij begrepen nu ook, wat in Moskou gezegd was, nl. dat de prijzen per republiek konden verschillen ¹⁾. De stad was vol studenten, omdat het studiejaar begonnen was. Zij zochten in groten getale contact met onze groep. Elke student sprak òf Frans, òf Duits, òf Engels en in die ene taal kon men zich redelijk goed verstaanbaar maken. Het gebrek aan praktijk was echter duidelijk, zodat de conversaties tamelijk stroef verliepen. Charkow, de tweede stad van de Oekraïense Sowjetrepubliek, is een industriestad. Zij ligt, over de weg gerekend, 725 km ten zuiden van Moskou. De stad telt 1,2 mln. inwoners en er zijn 180.000 jongelui boven 18 jaar, die er studeren. In de Oekraïne viel ons op, dat de mensen er beter gekleed gingen dan in Moskou.

In Charkow volgden, na een bespreking van twee van onze hoogleraren met de prorektor, voordrachten van de economische faculteit. Op zaterdag 2 september werd onze groep opgewacht door zeven hoogleraren van die faculteit. Men bood zijn verontschuldigheden aan voor het feit, dat de andere hoogleraren wegens vakantiereizen niet aanwezig konden zijn. De eerste voordracht was van Prof. Dr. E. Liberman, de tweede van Prof. Verba. Eerstgenoemde sprak over de economische hervormingspogingen, de tweede over de financieringsproblemen, die daarmee in verband staan. Liberman vertelde, dat thans in 5.000 bedrijfstakingen, die 30 pCt. van de industrie uitmaken, de plannen worden opgesteld op basis van marktonderzoek, waardoor een veel grotere mate van zelfstandigheid voor de ondernemingen ontstaat. Zij moeten zelf over de produktietechnieken beslissen. Hiermede hangt samen, dat een grotere flexibiliteit van de prijzen wordt bepleit ²⁾. Prof. Verba deelde o.a. mede, dat, zij het niet onbeperkt, thans investeringskredieten kunnen worden verkregen tegen 6 pCt. rente en dat gedurende de aanloopperiode slechts 1½ pCt. behoeft te worden betaald.

Op maandag 4 september werd onze groep gesplitst: een deel zou praten

over eigendomsverhoudingen, een tweede deel over het studieprogramma van de economische faculteit en het derde deel over filosofie en sociologie. De „groep van de eigendom” werd geleid door twee hoogleraren van Charkow, onder wie Liberman. De discussie verliep in vloeiend Engels. Op de vraag, of de hervormingen, die eind 1968 voltooid moeten zijn, tot gevolg zouden hebben, dat de maatschappijvormen van het communisme en het kapitalisme naar elkaar toe zouden groeien, antwoordde Liberman, dat er door de toename van de consumptiegoederen in hoeveelheid en diversiteit zonder twijfel aanzienlijke veranderingen in het distributie-apparaat zouden optreden, zoals westers aandoende reclame-technieken en verkoopmethoden. Maar ten aanzien van de eigendom zouden verschillen blijven bestaan. Bij ons, zo zei hij, is 80 pCt. van alle eigendom in handen van de Staat. De overblijvende 20 pCt. betreft consumptiegoederen, die in persoonlijk bezit zijn van de burgers. Tot die consumptiegoederen behoren een huis, meubilair, auto enz. en deze kunnen overgaan op de erfgenamen. Heeft het huis meer dan vijf kamers, dan moeten de overblijvende kamers worden verhuurd. De huur wordt aan de Staat betaald. Bij u, zo betoogde hij, is 20 pCt. van de eigendom in handen van de Staat. Deze 20 pCt. zal toenemen, maar ons percentage van 80 zal niet afnemen. Er is geen sprake van, dat er bij ons zoiets zou komen als de naamloze vennootschap of concerns. Derhalve is er ook geen sprake van een convergentie van het communistische en het kapitalistische systeem.

Op een opmerking onzerzijds, dat er toch wel enige convergentie is, omdat er in Nederland een grote mate van egalitatie van inkomens bestaat als gevolg van belastingen en sociale wetgeving, antwoordde hij, dat dit op hem geen indruk maakte, omdat alle belastingen enz. worden afgewenteld en dus in de prijzen terecht komen ³⁾.

Ten slotte werd het eigendomsprobleem als volgt gesteld. Neem aan, dat wij in Nederland het Sowjetsysteem zouden willen invoeren, dan zijn er twee moeilijkheden. De eerste spruit hieruit voort, dat ongeveer de helft van het nationaal produkt geëxporteerd wordt; de tweede heeft betrekking op

de grote concerns, die over de gehele vrije wereld vertakt zijn. Liberman zag deze moeilijkheden in.

Als laatste punt kwam de detailhandel aan de orde. Het probleem is, dat door het ontbreken van de grondrente, dus van hoge huren, de steden in de communistische landen geheel anders gebouwd zijn dan in het Westen. De winkels hebben een zeer breed front, maar weinig diepte. In de hoofdstraat van Moskou zijn drie kruidenierswinkels, iets dat in Amsterdam in de Kalverstraat ondenkbaar zou zijn. In de Gorkistraat is er zelfs een knopen-

* I in E.-S.B. van 13 december 1967, blz. 1277 e.v.

¹⁾ Officieel niet, maar als het artikel een andere naam heeft, kan dat wel.

²⁾ Liberman is slechts door toevallige omstandigheden in de publiciteit gekomen. De oorsprong hiervan ligt in een artikel, dat hij aan de *Pravda* zond. De *Pravda* gaf dit door aan haar correspondent te Charkow. Daarna werd het geplaatst. Op dit artikel volgden in de *Pravda* meer dan 1.000 „Brieven van lezers”. Daarna verscheen Liberman op de voorpagina van het Amerikaanse tijdschrift *Time*. Liberman deelde mede, dat het artikel in de *Pravda* niets nieuws bevatte. Zijn eerste publicatie over deze materie was reeds van 1942.

Tijdens een gesprek in 1965 deelde Leontjew mij mede, dat de ideeën van Liberman door vrijwel alle economen in de Sowjet-Unie worden aangehangen. Het is ook geenszins een probleemstelling, die in Charkow of de Oekraïne is ontstaan. Overigens meen ik bespeurd te hebben, dat in de Sowjet-Unie bij de doorvoering van de nieuwe methode van planning zich dezelfde moeilijkheden voordoen als in Tsjechoslowakije. Volgens Ota Šik, de ontwerper van het nieuwe plan, dat op 1 januari van dit jaar in werking is getreden, wordt in Tsjechoslowakije de grootste weerstand ondervonden van conservatieve leden van de communistische partij, die gevestigde posities in het bedrijfsleven hebben.

³⁾ De discussie had zich ontwikkeld in die richting, dat Nederland een bij uitstek kapitalistisch land is. De Sowjetopvatting is, dat het de grootste concerns van Europa heeft en dat deze de consumenten uitbuiten. Door hun vele Amerikaanse aandeelhouders vormen zij een stuk Verenigde Staten in Europa.

Toen werd opgemerkt, dat de macht van de monopolies sterk wordt beperkt door de Amerikaanse anti-trustwetgeving en door de artikelen 85 tot 90 van het E.E.G.-verdrag, bleek te dien aanzien bij Liberman weinig aansluiting te bestaan. Dit was in 1965 evenmin het geval bij Leontjew (zie verslag van het Euro-Economie congres, verkrijgbaar via Drs. J. M. Lips, Katholieke Hogeschool, Tilburg).

winkel. Het assortiment in de Westerse wereld wordt gevonden op rentabiliteitsbasis door per artikel de mathematische produkten van winstmarge en omzetsnelheid te vergelijken ⁴⁾. Liberman antwoordde, dat ook in de Sowjet-Unie zulk een controle per produkt plaatsvindt en dat men er iets op zal moeten vinden om „shopping” gemakkelijker te maken. Maar, zo voegde hij eraan toe: er komt beslist geen particuliere eigendom voor produktiemiddelen, evenmin voor detailhandelszaken. Wel zullen vele ondernemingen in de toekomst zelfstandiger worden, doordat zij uit de winsten kapitaal zullen kunnen vormen.

Het is ons opgevallen, hoezeer de overheid de hoogleraren inschakelt. Leontjew was voor vier maanden in Tsjechoslowakije. Liberman was juist terug uit Egypte. In het voorjaar had hij besprekingen gevoerd bij Fiat in Turijn en tegelijk college gegeven aan vijf Italiaanse universiteiten over de hervormingen in de Sowjet-Unie. Saitsev had verschillende malen de Verenigde Staten bezocht.

Wat het studieprogramma betreft, is ons opgevallen dat in Charkow een hoog peil wordt bereikt. Er wordt veel literatuur in de Engelse taal gebruikt. Het hoge peil is vooral toe te schrijven aan de studiebeurzen, waardoor strenge toelatingseisen en zware examens mogelijk zijn. Elke student mag tweemaal zakken. Haalt hij de derde maal zijn doel niet, dan wordt hij van de universiteit verwijderd. De uitkering bedraagt 40 roebel per maand met dien verstande, dat per jaar één maand extra wordt gegeven voor de aanschaf van boeken. Afrikaanse, Aziatische enz. studenten ontvangen 90 roebel per maand. Door middel van een talenpracticum leren zij in een half jaar voldoende Russisch. Er werd overeengekomen, dat Prof. Plattel en de filosofische faculteit van Charkow literatuur zouden uitwisselen op sociologisch gebied.

Vanaf maandag 4 september was geen goed contact met de studenten meer mogelijk, omdat vrijwel allen op de kolchozen gingen werken. De colleges zouden pas op 15 oktober beginnen.

Sommige studenten gingen werken in het bouwbedrijf, anderen in Siberië. Deze laatste groep werd het best betaald: 120 roebel per maand.

Naar mijn mening moet ons contact met Liberman als een primeur worden gezien. Het is mij bekend, dat verschillende Westduitse hoogleraren in de economie en in de bedrijfseconomie in Charkow zijn geweest en er niet in zijn geslaagd met Liberman te spreken. In Charkow is ons medegedeeld, dat Liberman tot nu toe inderdaad alle bezoeken had afgewezen, omdat het hem veel te druk werd. Overigens was men van mening, dat Prof. Verba minstens even belangrijk is als Prof. Liberman.

Fabrieksbezoeken

Onze groep bezocht drie fabrieken: een textiel fabriek te Moskou, een machinefabriek te Charkow en de Dnjepr-stuwdam met elektrische centrale. Wij bezochten in Moskou een fabriek, waar stoffen voor avondjaponen werden vervaardigd. De groep begon met het stellen van vragen aan de leiding van het bedrijf. Aangezien dank zij onze tolk de vragen in het Nederlands gesteld konden worden, ontstond een vlotte discussie, die twee uur duurde. De vragen werden voornamelijk beantwoord door de directeur en de vertegenwoordiger van de partij in de fabriek. Het ging daarbij met name om de budgettering, de vaststelling van de normen, de winstbepaling, de winstverdeling, de verhouding tot het „kombinaat” (dat is de gehele bedrijfstak), de financiering, de sociale maatregelen, de zeggenschap, de veranderingen die de hervormingen teweeg gebracht hadden enz. De fabriek stond vol met Franse machines. Kleinere apparatuur, bijv. om garens op te winden, was Tsjechisch.

In de ruimte, waar de volgens het jacquard-systeem geweven stoffen waren uitgestald, viel ons op dat de kleuren en dessins zó somber waren, dat zij bij ons, behalve aan ouderen, niet verkocht zouden kunnen worden. Degenen uit onze groep, die van textiel iets wisten, verklaarden dat de kwaliteiten beneden de Nederlandse lagen.

Al met al was het een fabriek, waar de produktie van de diverse dessins zich aan de vraag moest aanpassen. Hier kón men volgens het oude systeem niet werken; het was een duidelijk voorbeeld van de toepassing van de hervormingen.

Op 5 september bezochten wij in Charkow een machinefabriek met 20.000 personeelsleden, die volgens een vrouwelijke ingenieur (directrice) het best met Brown Boveri uit Zwitserland vergeleken kon worden. Er werd veel elektrische apparatuur vervaardigd. Ook hier ontspon zich een gesprek van vraag en antwoord tussen onze groep en de directie, de econoom en het hoofd van de sociale afdeling.

Naar mijn mening wáren in deze fabriek vooral twee dingen interessant. Ten eerste kwam de kwestie van de patenten aan de orde, zulks in verband met het tekenen door de Sowjet-Unie in juli 1965 van het verdrag van Parijs van 1883 over de industriële eigendom. Op de desbetreffende vraag werd geantwoord, dat nieuwe vindingen onmiddellijk ten bate van het gehele „kombinaat” moeten komen, maar dat de uitvinder wel een grote extra beloning, een premie, krijgt, zo ook de afdeling binnen welke de vinding geschiedde, en de fabriek.

Het tweede punt was het bezoek aan een afdeling van deze fabriek, waar buizen geproduceerd werden om naar olie te boren. De apparatuur was ontwikkeld in de fabriek. Men kan daarmee tot 6.000 meter diep boren. Kort geleden had deze afdeling bezoek gehad van een groep Amerikaanse ingenieurs. Men wilde kopen, maar dat ging niet, omdat alleen Moskou exporteert. Op grond van Vietnam was Moskou niet bereid te leveren. Men leverde echter wel naar Frankrijk.

In beide fabrieken was het interes-

⁴⁾ Rentabiliteit = $\frac{\text{Winst}}{\text{Geïnvesteerd kapitaal}}$
 $= \frac{\text{Winst}}{\text{Omzet}} \times \frac{\text{Gemiddelde voorraad}}{\text{Winstmarge} \times \text{omzetsnelheid}}$. Zie J. A. Geertman en A. H. Geertman: *Economisch-technische verschijnselen, Deel I*, Agon Elsevier, Amsterdam.

(I.M.)

**administratie-
problemen?
besteedt ze uit!**

Besteedt uw administratieproblemen uit. Aan Bedrijfsadministratiekantoor Holland N.V. Daar staan 2 computers tot uw beschikking. Met

ponskaart- en ponsbandinvoer. En met magneetband eenheden en verwisselbare schijvenpakketten. Efficiënt voor u! Wij zullen het u graag uitlegen en voorrekenen.

Bedrijfsadministratiekantoor Holland N.V., Coolsingel 49, Rotterdam Tel. 010-116155. Centrum voor Elektronische Informatieverwerking.

sant iets over de winstverdeling te horen. Van de winst gaat het overgrote deel naar de Staat. Uit de rest worden drie fondsen gevormd, nl. een fonds voor vernieuwing, een fonds voor materiële stimulering en een fonds voor collectieve voorzieningen. Uit het fonds voor vernieuwing wordt research gefinancierd. Ook kan men hieruit machines aanschaffen buiten het vijfjarenplan om. Het fonds voor materiële stimulering⁵⁾ dient voor de financiering van beloningen voor bijzondere prestaties. Uit het fonds voor collectieve voorzieningen wordt het sociale en culturele werk van de fabriek in de brede zin gefinancierd.

Het begrip „winst” is in de Sowjet-Unie geheel afwijkend van „winst” in onze zin. In de Sowjet-Unie ontstaan winsten uit: een langer-dan-normale levensduur van machines, zuinigheid met grondstoffen, meer dan normale arbeidsprestaties. Het verschil met het Westen is, dat er geen winsten en verliezen zijn, die het gevolg zijn van prijsbewegingen. In communistische staten is er geen conjunctuurbeweging⁶⁾, althans niet in theorie. In beide fabrieken kregen wij de indruk van een surplus aan arbeiders, die echter niet mochten worden ontslagen⁷⁾. Dit zou overigens ook weinig zin hebben gehad, omdat per 1 november de 41-urige werkweek zou worden ingevoerd.

Zaparoze

Zaparoze is een nieuwe stad met 620.000 inwoners, gelegen aan de vroegere stroomversnellingen van de Dnjepr, waar in het begin van de jaren dertig de grote stuwdam is gebouwd. Het is de stad van parken, groen en bloemen. In de Sowjetsteden, die wij bezocht hebben, vooral in de Oekraïne, is er een overvloed van boomaanplant en van bloemen. De straten zijn prachtige lanen. De beplanting geschiedt, onder deskundige leiding, met behulp van de Komsomol, de jeugdbeweging. Terwijl in Moskou de mensen in de rij

stonden voor de enkele cafés die er waren, was dit in Charkow en nog meer in Zaparoze, veel gunstiger. Ook hier stroomden de studenten — „kozakken” — op ons af.

Bij ons bezoek aan de hydro-elektrische centrale kwam vooral het punt van de elektriciteitsstarieven aan de orde. Medegedeeld werd, dat de kostprijs 0,04 kopeken per kWh bedroeg en dat de consument in het gezin 4 kopeken moest betalen. Voorts, dat de tarieven voor de fabrieken zeer laag waren en dat deze bij hoge waterstand in de Dnjepr werden verlaagd en omgekeerd. Hieruit leidden wij af: „direct costing” in een communistisch land.

Algemene indruk

Onze algemene indruk is, dat de kapitalistische maatschappij harder is dan de communistische en dat er een snellere wisseling van kapitaal en arbeid plaatsvindt⁸⁾. Het tempo ligt in de kapitalistische maatschappij aanzienlijk hoger.

Als de Nederlandse industrie naar de Sowjet-Unie wil exporteren, moet zij beginnen met de economische wetenschap, want op deze wijze is het leggen van contacten veel eenvoudiger dan de weg via de ambtenaren, die met de inkoop belast zijn. (Het gaat om een klimaatverbetering, die langs deze weg gemakkelijker verkregen kan worden dan de overigens noodzakelijke contacten met technici en medewerkers van ministeries en ondernemingen).

Van alle landen van de wereld staan wij in de Sowjet-Unie het hoogst aangeschreven⁹⁾, maar onze handel is onder de rijke landen relatief het geringst (gemeten in een percentage van de totale handel). Aan het Amerikaanse embargo behoeven wij ons niet geheel te houden, want ten eerste omvat het teveel artikelen en ten tweede teveel landen. Dientengevolge is het niet controleerbaar en hebben Engeland, Italië en Frankrijk zich er reeds voor een groot deel aan onttrokken.

Bij al degenen, die wij gesproken hebben, kwam de wens naar voren naar vrede en betere contacten met de Westerse wereld. Ons viel in het algemeen op: het hoge niveau van de techniek, de hoge stand en de popularisering van het onderwijs (met name de vele vrouwelijke ingenieurs), de openheid waarmee vragen werden beantwoord enz. De mening van onze studenten was, dat wij beter geïnformeerd zijn over het Oosten dan zij over het Westen¹⁰⁾.

Hopelijk zullen er nog vele reizen naar de Sowjet-Unie volgen en dat niet alleen op grond van wetenschappelijke belangstelling, maar ook omdat er voor Nederland iets te verdienen valt. Nederland heeft in de Sowjet-Unie een veel grotere goodwill dan de handel met dit land zou doen vermoeden. Het cultureel verdrag met de Sowjet-Unie zal waarschijnlijk in januari of februari 1968 worden geratificeerd.

Tilburg. Prof. Dr. J. A. GEERTMAN.

⁵⁾ Daarnaast speelt de immateriële stimulering een grote rol. Overal zagen wij foto's van personen, die bijzondere prestaties geleverd hadden. De fabriek in Charkow had zelfs een aantal standbeelden.

⁶⁾ Derhalve wordt er ook geen verschil gemaakt tussen vaste en variabele kosten en is er in principe geen „direct costing”.

⁷⁾ Althans in de fabrieken, waar de hervorming nog niet is ingevoerd. Na doorvoering van de hervorming bepaalt de directie het aantal arbeiders. Met de hervorming is ook de ontslagmogelijkheid ingevoerd.

⁸⁾ Dit is van grote betekenis voor een snelle doorvoering van de automatisering en de cybernetica.

⁹⁾ Leontjew wees erop, dat dit teruggaat tot onze „Gouden Eeuw”. Het verhaal van Czaar Peter komt thans nog in alle Russische geschiedenisboekjes voor. De beroemdste schilderijen in het belangrijkste museum van de Sowjet-Unie, de Hermitage te Leningrad, zijn Nederlands.

¹⁰⁾ Inmiddels is het reisverslag van de studenten verschenen met de Russische voordrachten (ongeveer 100 blz.; verkrijgbaar: Magazijn Katholieke Hogeschool, f. 1,50).

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Amerikaanse studiebeurs voor zomercursus Harvard University 1968

Evenals in vorige jaren stelt de Harvard Summer School of Arts and Sciences and of Education voor Nederland één beurs beschikbaar tot deelname aan het International Seminar, dat van ca. 5 juli tot ca. 24 augustus 1968 gehouden zal worden. Deze beurs dekt alle kosten van het

verblijf in Amerika gedurende de zeven weken van de cursus en van de reis naar en van Amerika.

De bedoeling van dit Seminar is veelbelovende mensen uit de gehele wereld samen te brengen, die op een veelomvattend terrein werkzaam zijn, zoals wetenschappelijke medewerkers, parlementsleden, staffunctionarissen, vakverenigingsleiders, journalisten, kunstcritici, museumdirecteuren, schrijvers, dichters enz. Leeftijd tussen 26 en 45 jaar. Goede kennis van het Engels is noodzakelijk.

Nadere inlichtingen en formulieren zijn tot 2 januari 1968 verkrijgbaar bij het Nederland-Amerika Instituut, Museumplein 4, Amsterdam-Z., Tel. (020) 72 22 80.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

DE stijging in de bankkassen, die een gevolg is geweest van de terugstroming van bankpapier uit het verkeer naar de banken en waarmede in de op 11 december eindigende zevendaagse periode f. 279 mln. gemoeid is geweest, heeft de kasliquiditeit der bankinstellingen nauwelijks versterkt. Een deel dezer binnengekomen middelen vloeide af naar de Schatkist, die nog steeds kans ziet een hoog tegoed bij De Nederlandsche Bank te handhaven; een ander deel is gebruikt om in een vorige periode bij de Centrale Bank opgenomen voorschotten gedeeltelijk af te lossen. Op de weekstaat resteerde per 11 december nog f. 57 mln. aan onafgeloste kredieten in rekening-courant. Het valutaverkeer bracht een klein guldensbedrag in de markt, doch overboekingen naar de rekeningen van niet-banken bij De Nederlandsche Bank eisten een iets groter bedrag.

In de afgelopen week heeft de maandelijkse uitkering van de Staat aan de gemeenten plaats gehad, hetgeen veruimend heeft gewerkt. Reeds rond het midden van december echter begint gewoonlijk de bankpapiercirculatie wederom te stijgen, zodat zich geen belangrijke wijziging in de marktsituatie heeft voorgedaan.

De reeds eerder aangekondigde fusie tussen de Nederlandse Overzee Bank en de Bankierscompagnie, die de financiële schakel vormt tussen Mees en Hope, heeft haar beslag gekregen.

KAPITAALMARKT

ZOALS onder de huidige omstandigheden kon worden verwacht, is de centrale financiering van de lagere publiekrechtelijke lichamen met een jaar verlengd, zodat tot 4 december 1968 de Bank voor Nederlandsche Gemeenten de trechter blijft vormen tussen openbare en onderhandse kapitaalmarkt en de provincies en gemeenten.

Op de emissie Markt heeft zich in december, na een wat lauwe novembermaand, enige nieuwe activiteit ontwikkeld.

(I.M.)

Per 15 december heeft de inschrijving opengestaan op f. 100 mln. 6½ pCt. 15-jarige obligaties van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, waarvan het effectieve rendement bij uitgifte op 6,62 pCt. kon worden becijferd. Deze week werd de emissie aangekondigd van het Vastgoedfonds Breevast 1967. Het gaat hier om fracties, waarvan er 240.000 zullen worden geplaatst, die in totaal f. 30 mln. in het laatje moeten brengen. Breevast vormt een gesloten vastgoedfonds, d.w.z. dat aan de te zijner tijd uitstaande fracties geen uitbreiding zal worden gegeven. Ook zal geen inkrimping plaatsvinden door inkoop en roeyement. Uit de opbrengst van de emissie en aan te trekken vaste leningen zal een reeks van bouwprojecten worden gefinancierd. Als derde doet binnenkort de Erven J. van Nelle een beroep op de markt en wel door de uitgifte van f. 3.054.000 aan gewone aandelen à 250 pCt. Het is jammer dat de jubileumlening 1967 van f. 3 mln. aan 2½ pCt. 30-jarige premieobligaties van het Nederlandsche Roode Kruis, waarop de inschrijving 19 december jl. openstond, niet geheel geslaagd is.

Wat de kapitaalrente aangaat, deze heeft na september, toen een peil van omstreeks 6,10 pCt. gold, een stijging laten zien, die eind november een hoogtepunt van 6,38 pCt. heeft bereikt. In december is de rente langzaam gaan dalen tot 6,29 pCt. halverwege de maand.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	8 dec. 1967	15 dec. 1967
Algemeen	270	360 — 268	357	360
Internationale concerns	351	491 — 343	485	491
Industrie	269	348 — 270	345	348
Scheepvaart	108	121 — 101	108	106
Banken en verzekering	154	188 — 155	183	182
Handel enz.	138	166 — 138	164	165

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 119,80	f. 119,50
Unilever, cert.	f. 86	f. 106,40	f. 105,60
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 148,30	f. 150,80
A.K.U.	f. 53,80	f. 58,50	f. 62,50
K.L.M.	f. 352	f. 273,50	f. 281
Hoogovens, n.r.c.	f. 55,60	f. 117	f. 115,70
E.M.S., nieuwe	—	f. 28,20	f. 27,10
Zout-Organon	—	f. 149,80	f. 150,20
Robeco	f. 193	f. 224	f. 225,80

New York.

Dow Jones Industrials	786	887	881
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,38	6,29
Aandelen: internationalen b) ..	5,0	.	.
lokale b)	5,1	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier	5	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam-Bank.

C. D. JONGMAN.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Studiegroep „Bedrijfseconomisch Beheer” van het Nederlands Instituut voor Efficiency

De voorheen onder de naam studiegroep „Budgettering en Kostprijsvraagstukken” bekende NIVE-groepering heeft haar werkterrein verbreed. Zij houdt zich nu bezig met alle aspecten van bedrijfseconomisch beheer, zoals deze wel tot de „controllers-functie” worden gerekend.

In eerste instantie zullen in een viertal werkgroepen de volgende deelgebieden worden bestudeerd:

- Lange-termijnplanning
- Kostprijs en prijspolitiek
- Budgettering, „responsibility accounting” en organisatiestructuur
- Informatiesystemen en wijze van rapportering.

Het is de bedoeling in deze studies de bedrijfseconomische theorie te toetsen aan de praktijk van het bedrijfs-

leven. De bevindingen van de werkgroepen worden neergelegd in rapporten, welke eventueel voor een ruimere kring ter beschikking zullen worden gesteld. Deze werkgroepen vergaderen maandelijks. Bovendien houdt de gehele studiegroep tweemaal per jaar een studiedag.

Het bestuur wordt thans gevormd door de heren:

Voorzitter: Drs. A. M. Schoof (Kon. Ned. Grofsmederij, Leiden)

Secretaris: Drs. J. A. van Heek (Raadgevend Bureau Prof. Ir. B. W. Berenschot N.V., Amsterdam)
Mr. H. W. Muzerie (Kon. Zwavelzuurfabrieken v.h. Ketjen N.V., Amsterdam)
Prof. Dr. R. Slot (Rijksuniversiteit Utrecht)
Drs. J. G. L. Verdurmen (N.V. Chemische Fabriek Naarden, Naarden).

Als vertegenwoordiger van het NIVE treedt op de heer C. Eweg, afdeling Studiegroepen, die aan belangstellenden gaarne nadere inlichtingen wil verstrekken. Adres van het Nederlands Instituut voor Efficiency: Parkstraat 18, 's-Gravenhage, tel. (070) 61 49 91.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN AMSTERDAM

maken bekend, dat bij de in oprichting zijnde dienst van het Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking (G.C.E.I.) kunnen worden geplaatst

AANKOMENDE en ERVAREN SYSTEM-PROGRAMMEURS

Het G.C.E.I. is het gemeentelijk computercentrum waar ten behoeve van de vele diensten en bedrijven de meest uiteenlopende administratieve, technische en statistische projecten ter hand zullen worden genomen. Om dit te kunnen realiseren zal een groep van mannelijke en vrouwelijke functionarissen gevormd moeten worden die zullen gaan deelnemen aan de systeem-analyse, het systeemontwerp en de programmering, welke taken in de functiebenaming „systeem-programmeur” zullen worden begrepen.

Voor de vervulling van deze functie komen in aanmerking zij, die in het bezit zijn van een diploma 5-jarige H.B.S., Gymnasium, H.T.S., S.P.D., M.B.A., A.M.B.I., M.O.-wiskunde, statistisch analist, wetenschappelijk rekenaar en met een gehele of gedeeltelijke N.I.v.R.A.-opleiding e.d.

De benodigde, 3 à 4 maanden durende, opleiding voor het vervullen van deze, in het kader van de automatisering van velerlei projecten, interessante werkkring, zal op kosten van de Gemeente worden verzorgd door de Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering te Amsterdam.

Aanstelling zal afhankelijk zijn van leeftijd, opleiding en ervaring.

Een psychologisch onderzoek zal onderdeel van de selectie vormen.

Voorts zal er bij het Centrum een beperkte plaatsingsmogelijkheid zijn voor het metertijd vervullen van de functie van **PROJECTLEIDER**. Hiervoor komen in aanmerking personen met een voldoende academische opleiding als ingenieur of econoom.

Zij die reeds een meerjarige ervaring op dit gebied van de administratieve en technische automatisering hebben, kunnen eventueel direct ingaande of op korte termijn als zodanig worden geplaatst.

Sollicitaties onder no. N 7816 te zenden aan de Directeur van de Dienst der Gem. Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam-Z.

MODERNE LEVEN- VERZEKERING

automatische
groei van het
verzekerde bedrag
door unieke
winstdeling...

tussentijdse
verhoging van uw
verzekering door
optiesysteem
onafhankelijk van
gezondheids-
toestand...

zonder genees-
kundig onderzoek
terstond en
blijvend verzekerd
door inzending
van certificaat

HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENVERZEKERINGEN N.V.

AR 1807

HOOFDKANTOOR HERENGRACHT 475, AMSTERDAM-C
HEAD OFFICE CANADA TORONTO, 1130 BAY STREET

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

De **VEEMARKT** en het **ABATTOIR** te **AMSTERDAM** zoekt een

ECONOMISCH ADJUNCT-DIRECTEUR

Zijn taak omvat het bijstaan en vervangen van de directeur in de dagelijkse leiding van het bedrijf, betreffende alle zaken die niet in het veterinaire en/of vleeskeuringstechnische vlak liggen, waarmee de veterinaire adjunct-directeur is belast.

Een goed economisch en organisatorisch inzicht vergt het beheer van de omzet, die vier miljoen belooft, en van de onroerende goederen, inclusief de plannen en de uitvoering van het nieuw te bouwen abattoir.

Een goede omgang met mensen en commercieel begrip worden vereist voor het contact met de circa 170 personeelsleden en de meer dan 1000 particuliere gebruikers van het abattoir, zoals handelaren in vee en vlees, loonslachters, vleesvervoerders, e.a. Het hanteren van de contracten en wettelijke voorschriften vergt een behoorlijk juridisch inzicht.

Gezocht wordt een academisch gevormd econoom met goede bedrijfservaring; leeftijd boven 35 jaar.

Maximum-salaris f 2862,- per maand, plus 6 procent vakantietoelage. A.O.W./A.W.W.-premie voor rekening van de Gemeente.

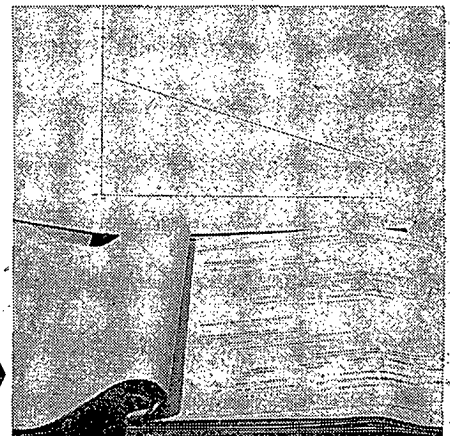
Een psychologisch onderzoek vormt een onderdeel van de selectie.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen en recente pasfoto binnen 14 dagen na verschijnen van deze advertentie onder no. N 1198 te richten aan de Directeur van de Dienst der Gem. Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam-Z.

computer-programma's **STATISTIEK** advies en verwerking

Uitgaande van uw basisgegevens berekenen wij voor u, met behulp van onze computers, o.a. correlaties, regressies, variantie analyses, statistische toetsen. Op onze elektronische teken-tafel tekenen wij voor u o.a. regressielijnen en histogrammen. Ook bij de advisering en voorbereiding staan onze specialisten u ten dienste.

uw aandeel: basisgegevens

ons aandeel

snel een juist inzicht

Vraag vrijblijvend inlichtingen en documentatie bij:

REKENCENTRUM VOOR ADMINISTRATIE, EFFICIENCY EN TECHNIEK

Lövinklaan 1, Arnhem, Tel. 08300-30711 (toestel 275) van de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80*

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

U reageert op annonces
in „E.-S.B.“?

Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?

The Economist

Aangeboden: ingebonden
jaargangen 1946 - 1954.

Brieven onder no. E.-S.B.
51-1, postb. 42, Schiedam.

Telkens en telkens blijkt ons weer
hoezeer de nog steeds snel groeiende
lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de
particuliere belegger, wat inhoud,
actualiteit en objectiviteit betreft,
waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat
wekelijks:

1e Interessante (hoofd)artikelen, die
steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.

2e Een uitvoerig en levendig, bijna
dynamisch geschreven beursoverzicht,
de stemming goed weergevend.

3e Een chronique scandaleuse, fair
en onderhoudend geschreven en
uiteraard zonder sensatie.

4e Een leerzame vragenrubriek, ad-
vies voor velen inhoudend.

5e Gegevens omtrent vele fondsen
(ook van incurante) telkens
wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne
gratis een 2-tal proefnummers ter
kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

1312

STADHOUDERSPLANTSOEN 214 TE DEN HAAG

vraagt voor haar verkooporganisatie een

JONG ECONOOM

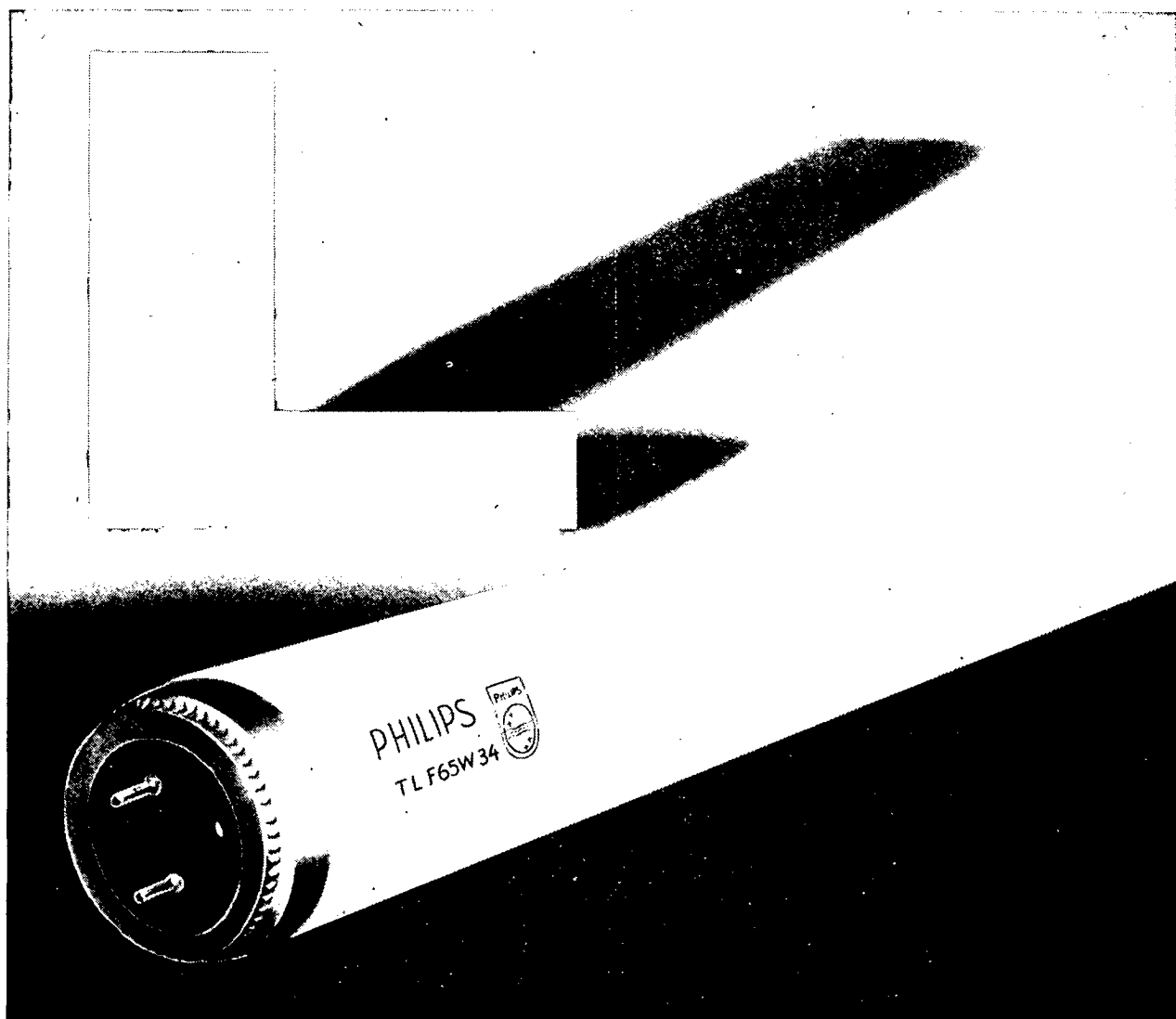
(Drs.)

- Hem zal een verantwoordelijke functie worden toegewezen op de afdeling Marktonderzoek en Planning. Hij zal een belangrijke bijdrage moeten leveren tot een verdere uitbouw van deze afdeling. Voor een goede taakvervulling is het nodig dat hij een intensief contact onderhoudt met de verschillende verkoopafdelingen.
- Alvorens de te benoemen functionaris zijn concrete taak gaat uitvoeren, wordt hij in de gelegenheid gesteld zich geruime tijd in de diverse sectoren van de FINA-organisatie te oriënteren.
- Aan kandidaten zullen hoge eisen worden gesteld t.a.v. leidinggevende capaciteiten en commerciële aanleg. In de selectieprocedure is een psycho-technisch onderzoek opgenomen.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelszaken,
Postbus 294 te Den Haag.

FINA NEDERLAND n.v.

630.27

De L van Lichtopbrengst is belangrijk voor uw bedrijfsverlichting

De lichtopbrengst van een „TL“-lamp hangt af van de kwaliteit van het fluorescerende poeder op de binnenwand. Dit moet precies de juiste samenstelling hebben; de korrels, hoe klein ook, moeten stuk voor stuk van een bepaalde grootte zijn, en de laag moet onverbreekelijk aan het glas gehecht zijn. Samenstelling, korrelmaat en hechting

zijn ideaal bij de Philips „TL“-lamp. Met Philips „TL“-verlichting bent u daarom zeker van een blijvend hoge lichtopbrengst.

PHILIPS „TL“-verlichting:

- Hoog rendement - Blijvend goede lichtopbrengst
- Grote bedrijfszekerheid
- Minimale wattverliezen
- Vol-

komen aanpassing aan elke bedrijfs-situatie.

Gemaakt voor uw bedrijf:

Het bijzonder instructieve boekje „Praktische wenken voor Bedrijfsverlichting“ wordt u per omgaande toegezonden na aanvraag bij Philips Nederland n.v., Afd. Bedrijfsverlichting 42, Eindhoven.

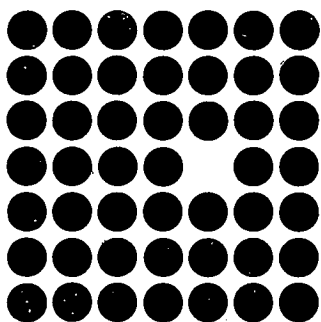
Dit instructieve boekje ligt voor u klaar bij:
Philips Nederland n.v.
Afd. Bedrijfsverlichting, Eindhoven

PHILIPS

Bedrijfsverlichting

Uitnodiging

Ten behoeve van de verdere uitbouw van ons adviseurs-team zoeken wij contact met enkele jongere

● academici

(leeftijd tot 37 jaar) met uitgesproken geschiktheid en ambitie om als "management consultant" in de sfeer van het vrije beroep een carrière te maken.

Onze praktijk stelt hoge persoonlijke eisen, zowel aan deskundigheid, studiezin en het vermogen theoretische kennis productief te maken als aan integriteit, doorzettingsvermogen en stabiliteit.

Hiertegenover staat de mogelijkheid tot het in interdisciplinair verband werken aan belangrijke en interessante projecten en tot een daaraan aangepaste honorering.

Kandidaten moeten binnen maximaal 3 jaar in staat zijn als adviseur zelfstandige verantwoordelijkheid te dragen en het daarbij passende inkomensniveau te bereiken.

Hiertoe is het beschikken over een uitstekende praktijkervaring na afsluiting van de studie noodzakelijk.

Geïnteresseerden wordt verzocht zich in een vertrouwelijk schrijven met bijvoeging van een korte levensbeschrijving te richten tot onze firmant Dr. H. Coltof, p/a

VAN DE BUNT & CO.

Organisatie-Adviseurs
Tesselschadestraat 5, Amsterdam-W.

In ons kader passende kandidaten zullen tot een open persoonlijk gesprek en voor een psychologisch onderzoek worden uitgenodigd.

